

Kaderiyye ve Mürcie ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi

Yavuz KÖKTAŞ, Yrd. Doç. Dr.*

“The Evaluating of the Hadiths Concerning Qadariyya and Murjia”

Abstract: Most of the political events have emerged after the death of the Prophet. For this reason a lot of sects emerged. Those sects either interpreted the verses and hadiths to guarantee their legalities or fabricated the hadiths in case of insufficient interpretations. The hadith scholars have taken some particular precautions largely in this matter, but they haven't remove completely the detriments of those movements. Moreover a few ahl-i hadith has been favor of the hazardous movement by so and so. In this study we invested the hadiths concerning Qadariyya and Murcia with all chains and concluded in their soundness.

Citation: Yavuz KÖKTAŞ, “Kaderiyye ve Mürcie ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, 1/2, 2003, 113-143

Key words: Sects, Qadariyya, Murjia, hadith, interpret, fabricated movement, hadith chains

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in vefatı ve ardından gelişen siyasî olaylar sonucu ümmet içinde birçok fırka teşekkül etmiş ve bunlar kendi meşruiyetlerini çeşitli yollarla tesis etmeye çalışmışlardır. Bu fırkalar meşruiyetlerini ya mevcut âyet ve hadisleri te'vil ederek ya da bunun yetmediği yerlerde hadisler uydurarak sağlamışlardır. Bu konuda muhaddisler önemli tedbirler almış, ilmî mesâiler sarf etmiş, büyük ölçüde tehlikenin zararlarını azaltmış, ancak bu zararları bütünüyle ortadan kaldıramamışlardır. Hatta yer yer ehl-i hadisten bazıları - bilerek ya da bilmeyerek- bu tehlikenin tarafı olabilmişlerdir. Bunun sonucu olarak Hız. Peygamber'e isnad edilen bir kısım rivayetler ortaya çıkmıştır.

Bu rivayetlerin bazılarında Kaderiyye'nin ümmetin Mecûsileri olduğu, Kaderiyye ve Mürcie'nin yetmiş peygamberin lânetine uğradığı, ehl-i kader ile oturulmaması gerektiği, bu iki fırkanın İslâm'dan nasibi olmadığı gibi hususlardan bahsedilmektedir. Hatta bu hadislerden hareketle kelâm kitapları dahil birçok eserde Mu'tezile'nin fikirlerinden dolayı mahkûm edildiği görülmektedir.

Buradan hareketle aklımıza gelen şu sorular bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir:

a. Kaderiyye ve Mürcie fırkası daha sonra teşekkül ettiğine göre, bunlarla ilgili haberlerin sahihliği veya ihticâca müsait olması mümkün müdür?

b. Hız. Peygamber'in, kendisinden yaklaşık altmış sene sonra ortaya çıkan fırkalar hakkında açıkça isimlerinden bahsederek onları mahkûm edici ifadeler kullanması mümkün müdür?

c. Kaderiler -ki müteahhir sünni kelâmcılar bunları ittifakla Mu'tezile olarak kabul etmektedir- Mecûsiler'le aynı kategoride değerlendirilebilir mi? Başka bir ifadeyle Hız. Peygamber'in ümmetinden bir kısmını dinden çıkarması anlamına gelebilecek ifadeler kullanması mâkul müdür?

d. Tabakat kitaplarında Kaderiyye'ye mensup bazı râvilerden bahsedilmekte olup davetçi olmadıkları sürece bunların rivayetleri kabul edilmektedir. Bu hadislerden hareketle mezkûr râviler nasıl değerlendirilecektir?

e. Sened ve tarikleri dikkate alınarak hadislerin sıhhati hakkında yapılan değerlendirmeler sağlıklı mıdır?

Kaderiyye ve Mürcie'nin kim olduğunu ve görüşlerini kısaca özetledikten sonra ilgili hadisler bütün tarikleriyle birlikte incelenecek, sonra da yukarıdaki sorulara cevap sadedinde konuyla ilgili hadislerin genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Kaderiyye, Hulefâ-yi Râşidîn devrinin sonlarında ve Emevîler döneminde ortaya çıkıp Allah'ın iradesi dışında, insan için müstakil bir iradenin varlığını ispata çalışan ve kaderi tamamen reddeden müslüman bir gruptur. Kaynakların kaydettiğine göre müslümanlar bu görüşü hıristiyanlardan almışlardır. Bunun müslümanlara geçişinde en büyük rolü oynayanlar da Ma'bed el-Cühenî (ö. 80/699) ve Gaylân ed-Dımaşkı'dir (ö. 120/738 civarı).¹

Daha sonra bu görüş Mu'tezile tarafından devam ettirilmiştir. Ancak ilk Kaderiler ile Mu'tezile arasında önemli bir fark vardır. İrfan Abdülhamîd ilk Kaderiler'i "hâlis Kaderiyye taifesi" olarak adlandırmaktadır. Ona göre hâlis Kaderiyye taifesi -ki bunlar Ma'bed el-Cühenî ve Gaylân ed-Dımaşkı'nın tâbiileridir- insan hürriyetinin var olduğunu kabul ederler. Allah'ın hadiseleri ezelde bildiğini inkâr ederler. Bundan dolayı hâlis Kaderiyye, Ehl-i sünnet'in nazarında dinden çıkmış zındıklardır. Mu'tezile'yi hâlis Kaderiyye'den ayıran taraf, bunların Allah'ın ezeli ilmini inkâr etmemiş olmalarıdır. Bundan dolayı Mu'tezile ve Kaderiyye'yi denk tutmak hatalıdır.²

Mu'tezile bu ismin yanında başka isimlerle de anılmıştır. Allah'ın adaleti ve hikmeti görüşlerinden dolayı **Adliyye**, Allah ile birlikte hiçbir kadîm kabul etmediklerinden dolayı **Muvahhide**, Allah'ın sıfatlarını nefyettikleri için

¹ Talat Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, Ankara 1988, s. 61-62.

² İrfan Abdülhamîd, *İslâm'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları* (çev. M. Saim Yeprem), İstanbul 1994, s. 97.

* KTÜ Rize İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, yavuzkoktas@hotmail.com

Muattıla, insanın kaderi kendi elindedir dedikleri için **Kaderiyye** olarak adlandırılmışlardır.³ W. M. Watt'a göre mezhepler tarihçisi Abdülkâhîr el-Bağdâdî (ö. 429/1037) gibi sonraki müellifler Kaderiyye ile Mu'tezile'yi hemen hemen aynı mânada kullanırlar. Bunun sebebi olarak da yaklaşık hicrî 184'ten sonra Kaderiyye görüşünü benimseyen pek çok kişinin muhtemelen Mu'tezilî olması gösterilmektedir.⁴

Bununla birlikte Mu'tezile'nin büyük günah işleyen kimseyle alâkalı önemli bir görüşü daha vardır. Mu'tezile'ye göre büyük günah işleyen ne mümindir ne de kâfirdir; bu ikisi arasında bir yeredir. Büyük günah sahibi tevbe etmeden ölürse ebedî cehennemde kalacaktır.⁵

Mürcie'ye göre ise iman dil ile ikrar veya kalp ile tasdik ya da hem dil ile ikrar hem de kalp ile tasdiktir. Büyük günah işleyen bu dünyada iman bakımından gerçek mümindir, işlediği büyük günahı sebebiyle fâsık mümindir. Büyük günah sahibinin durumu Allah'a kalmıştır. Allah dilerse affeder dilerse cezalandırır; fakat ebediyyen cehennemde kalmaz. İmanla İslâm aynı anlamdadır. Ameller ne imana ne de İslâm'a dahildir. İmanda artma eksilme olmaz.⁶ Şimdi verilen bu genel bilgilerin ardından Kaderiyye ve Mürcie hakkındaki hadisleri görebiliriz.

KADERİYYE VE MÜRCİE İLE İLGİLİ HADİSLER

I. "Kaderiyye bu ümmetin Mecûsileridir. Hastalandıklarında ziyaret etmeyin, öldüklerinde de şahitlik yapmayın (veya cenazelerine gitmeyin)".

Bu hadis bazı lâfız farklılıklarıyla birlikte İbn Ömer, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, Huzeife b. Yemân ve Sehl b. Sa'd'dan nakledilmiştir:

³ Ali b. Sa'd ed-Düveyhî, *Ârâü'l-Mu'tezile el-usûliyye: Dirâse ve takvîme*, Riyad 1996, s. 73.

⁴ M. Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (çev. Ethem R. Fiğlalı), Ankara 1981, s. 131. Bunlarla birlikte ilk dönemde Ehl-i sünnet içinde de Kaderî fikirlere sahip olan bazı âlimlerin varlığı düşünüldüğünde durum biraz karmaşık hale gelmektedir. İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) hazırladığı Kaderiyye listesinde önemli simalardan Nasr b. Âsım (ö. 89/708), Vehb b. Münebbih (ö. 110/723), Mekhûl (ö. 116/734), Katâde (ö. 117/735), İbn Ebû Necîh (ö. 131/749) gibi kimselerin adı geçmektedir. bk. M. Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 134-136.

⁵ Ebü'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi* (çev. Şerafeddin Gölçük), İstanbul 1988, s. 358; İrfan Abdülhamîd, *İslâm'da İtikadî Mezhepler*, s. 107; Sönmez Kutlu, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Ankara 2000, s. 19.

⁶ Ebü'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, s. 362; İrfan Abdülhamîd, *İslâm'da İtikadî Mezhepler*, s. 106; Sönmez Kutlu, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, s. 18. Mezheplerin tarih sahnesine çıkışıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bununla ilgili olarak bk. Sönmez Kutlu, *a.g.e.*, s. 33-37; ayrıca bk. İrfan Abdülhamîd, *a.g.e.*, s. 94-105; M. Watt, *İlk İslâm Düşüncesinin Teşekkülü*, s. 99-167; Fazlur Rahman, *İslâm* (çev. Mehmet Aydın-Mehmet Dağ), İstanbul 1980, s. 119-126; Ali Sâmî en-Neşşâr, *İslâm'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu II* (çev. Osman Tunç), İstanbul 1999, s. 155-229; Sefer b. Abdurrahman el-Havâlî, *Zâhîretü'l-ircâ fi'l-fikrîl-İslâmî*, Rosmalen-Hollanda 1999, s. 161-205.

1. İbn Ömer rivayeti

a. Mûsâ b. İsmâil → Abdülazîz b. Ebû Hâzîm → Ebû Hâzîm → İbn Ömer → Hz. Peygamber.⁷

b. Ebû Bekir Ahmed b. Süleyman → Ebû Dâvûd → Mûsâ b. İsmâil → Abdülazîz b. Ebû Hâzîm → Ebû Hâzîm → İbn Ömer → Hz. Peygamber.⁸

c. Ebû Abdullah el-Hâfîz → Ebû Bekir Ahmed b. Süleyman → Ebû Dâvûd → Mûsâ b. İsmâil → Abdülazîz b. Ebû Hâzîm → Ebû Hâzîm → İbn Ömer → Hz. Peygamber.⁹

d. Ebû Müslim → Abdullah b. Abdülvehhâb → Zekerîyyâ b. Manzûr → Ebû Hâzîm → Nâfî' → İbn Ömer → Hz. Peygamber.¹⁰

e. Muhammed b. Abdurrahman → Abdullah b. Muhammed → Dâvûd b. Reşîd → Zekerîyyâ b. Manzûr → Ebû Hâzîm → Nâfî' → İbn Ömer → Hz. Peygamber.¹¹

Hâkim'e (ö. 405/1014) göre rivayetlerin ortak râvisi olan Ebû Hâzîm İbn Ömer'den hadis almış olsaydı, hadis, Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) şartına göre sahih olurdu.¹² Zira Ebû Hâzîm sika biridir.¹³ Zehebî de (ö. 748/1347) bu görüşü benimsemiştir.¹⁴ Buna göre **a** ve **b** tarikleri inkitâdan dolayı zayıftır. Ebû Hâzîm **d** tarikinde Nâfî' kanalıyla İbn Ömer'den rivayet etmişse de senedde bulunan Zekerîyyâ b. Manzûr'dan dolayı bu rivayet zayıftır. Zira Zekerîyyâ b. Manzûr Yahyâ b. Maîn'e (ö. 233/847) göre "leyse bi-sika (sika değil)", Dârekutnî'ye (ö. 385/995) göre ise "metrûk"tür.¹⁵ İbn Hibbân (ö. 354/965) onun hakkında "Ebû Hâzîm'den aslı olmayan şeyler nakleder" ifadesini kullanmıştır.¹⁶ İbn Hacer de Zekerîyyâ b. Manzûr'un zayıf olduğunu belirtir.¹⁷ Dolayısıyla diğer tarikler de mezkûr râviden dolayı zayıf olmaktadır.

⁷ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 17.

⁸ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1990, I, 159.

⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1344, X, 203; ayrıca bk. a.mlf. *el-İ'tikâd alâ mezhebi's-selef* (nşr. Ahmed Muhammed Mürsî), [baskı yeri ve tarihi yok], s. 117.

¹⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* (nşr. Mahmûd et-Tahhân), Riyad 1995, III, 240.

¹¹ Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâa* (nşr. Ahmed b. Sa'd b. Hamdân), Riyad 1994, IV, 707; ayrıca bk. Âcurri, *eş-Şeria* (nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî), Beyrut 1996, s. 204.

¹² Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 159.

¹³ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib* (nşr. Muhammed Avvâme), Halep 1992, s. 247.

¹⁴ Zehebî'nin *Telhis*'indeki görüşleri *Müstedrek* baskısının dipnotunda bulunmaktadır. bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 159.

¹⁵ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, v.dğr.), Beyrut 1995, III, 110.

¹⁶ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrâhîn* (nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed), Beyrut 1992, I, 314. Heysemî, Zekerîyyâ b. Manzûr'u Ahmed b. Sâlih ve bir grup münekkidin tevsik, diğer bir grup münekkidin ise taz'if ettiğini belirtir. bk. *Mecmau'z-zevâid*, VII, 205.

¹⁷ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 216.

Bu tarikle ilgili önemli bir nokta daha bulunmaktadır. O da bu hadisin Ebû Hâzım yoluyla İbn Ömer'den mevkuf olarak nakledilmesidir.¹⁸ Bu rivayet İbn Ömer hadisinin merfû oluşunu hayli müşkil duruma sokmaktadır. Ancak Ebû'l-Hasan İbnü'l-Kattân el-Fâsî (ö. 628/1231) mevkuf rivayetin hadisi etkilemeyeceğini belirtmiştir. Zira sahâbinin rivayet ettiği hadisin muhtevasını bir görüş olarak kabul etmesi ve bunu ayrıca nakletmesi mümkündür.¹⁹ Böyle bir durum teorik olarak doğrudur, fakat merfû olarak nakledilen metin problemli olduğu zaman mevkufun kabul edilmesi daha isabetli olacaktır.

2. Enes b. Mâlik rivayeti

Ali b. Abdullah el-Fergânî → Hârûn b. Mûsâ → Ebû Hamza Enes b. İyâz → Humeyd → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber.²⁰

Önce metinde başlıkta kaydedilen rivayete nazaran bir ziyade olduğu vurgulanmalıdır. O da Kaderiyye ile birlikte Mürcie'nin de zikredilmesidir.

Heysemî'ye (ö. 807/1404) göre bu hadisin râvileri Hârûn b. Mûsâ dışında Buhârî râvileridir. Hârûn b. Mûsâ da sikadır.²¹ Zehebî ise Hârûn b. Mûsâ'yı "sadûk" olarak nitelemiş ve münker bir rivayetine yer vermiştir.²² İbn Hacer (ö. 852/1448) Hârûn b. Mûsâ ile ilgili dikkat çekici bir notaya işaret eder. Hârûn b. Mûsâ'nın adı geçtiğinde Mâlik b. Enes onun hakkında şöyle demiştir: "Muhaddislerin yanında ondan başkasını görmedim. Ancak ahmaktır. Kitaplarını Iraklılar'a verirdi". Diğer bir rivayette sika olmasına rağmen onda Şamlılar'ın gafleti bulunduğu ve kitaplarını başkalarına verdiği ifade edilmektedir.²³ Taberânî (ö. 360/971) Humeyd'den sadece Enes b. İyâz'ın naklettiği bu hadiste Hârûn'un da teferrüd ettiğini belirtmiştir. Bütün bu ifadeler Hârûn b. Mûsâ'nın bu rivayette yanılma payının yüksek olduğunu göstermektedir. Metindeki farklılığı da dikkate aldığımızda -ki diğer rivayetlerde Mürcie zikredilmemektedir- rivayetin illetli duruma düşmesi büyük bir ihtimaldir.

3. Ebû Hüreyre rivayeti

a. Abdü'lâlâ b. Hammâd → Mu'temir b. Süleyman → Süleyman → Mekhûl → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber.²⁴

b. Abdü'lâlâ b. Hammâd → Mu'temir b. Süleyman → Ebû'l-Hasan → Ca'fer b. Hâris → Yezîd b. Meysere → Atâ el-Horasânî → Mekhûl → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber.²⁵

Mekhûl, Ebû Hüreyre'den hadis almamıştır.²⁶ Bu sebeple hadis munkatî' olup zayıftır. İkinci rivayetteki Yezîd b. Meysere ise bilinmemektedir. Zira ricâl kitaplarında böyle bir râviden bahsedilmemektedir. Sadece Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l-evliyâ*'sında bu isimde bir sûfiden bahsedilmekte, yalnızca iyi bir vâiz ve isabetli görüşlere sahip biri olduğu ifade edilmektedir.²⁷ İbn Adiy (ö. 365/976) bu rivayeti Mekhûl → Atâ → Ebû Hüreyre tarikinden nakletmiş, ancak rivayette geçen Mesleme b. Ali'nin **metrûk** olduğunu belirtmiştir.²⁸ İbnü'l-Cevzî, Mekhûl vasıtasıyla Ebû Hüreyre'den nakledilen bu rivayeti *Kitâbu'l-Mevzûât* adlı eserine almış ve Hz. Peygamber'den sahih olarak nakledilen böyle bir hadisin olmadığını söylemiştir.²⁹

4. Huzeyfe b. Yemân rivayeti

a. Ebû Nuaym → Süfyân → Ömer b. Muhammed → Ömer b. Abdullah mevlâ Gufre → Ensardan biri → Huzeyfe → Hz. Peygamber.³⁰

b. Müemmil → Ömer b. Abdullah mevlâ Gufre → Ensardan biri → Huzeyfe → Hz. Peygamber.³¹

c. Muhammed b. Ebû Kesîr → Süfyân → Ömer b. Muhammed → Ömer b. Abdullah mevlâ Gufre → Ensardan biri → Huzeyfe → Hz. Peygamber.³²

Metinde Kaderiyye ismi yerine "kader yoktur diyenler" ifadesi kullanılmış, sonunda da "onlar deccâlin taraftarıdır; Allah onları muhakkak deccâle ilhak edecektir" ziyadesi yapılmıştır. Kaderiyye'nin "kader yoktur diyenler" şeklinde vasıflandırılması aslında bu grubun kimliğini daha sarîh bir şekilde ortaya koyma gayesine yönelik olmalıdır.

Her üç tarik de "Ömer b. Abdullah mevlâ Gufre → Ensardan biri" şeklinde nakledilmiştir. Ömer mevlâ Gufre zayıf olup hadisiyle ihticâc edilmez. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) onun hakkında "lâ be'se bih (bir beis yoktur)", İbn Sa'd (ö. 230/845) "sika", Yahyâ b. Maîn ve Nesâî (ö. 303/915) "zayıf" ifadesini

¹⁸ bk. Beyhakî, *el-İ'tikâd*, s. 117; Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne*, IV, 711.

¹⁹ İbnü'l-Kattân el-Fâsî, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâkiayn fi kitâbi'l-ahkâm* (nşr. Hasan Âyt Saîd), Riyad 1418/1997, V, 446.

²⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, V, 114.

²¹ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VII, 205.

²² Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, VII, 66.

²³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (nşr. Âdil Mürşid v.dğr.), Beyrut 1996, I, 190.

²⁴ Firyâbî, *Kitâbü'l-Kader* (nşr. Abdullah b. Hamd el-Mansûr), Riyad 1997, s. 163; Âcurri, *eş-Şeria*, s. 205.

²⁵ Firyâbî, *Kitâbü'l-Kader*, s. 164; Âcurri, *eş-Şeria*, s. 205.

²⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 149.

²⁷ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, Beyrut, ts., V, 234.

²⁸ İbn Adiy, *el-Kâmil fi'd-duâfâ*, (nşr. Yahyâ Muhtâr Gazavî), Beyrut 1988, VI, 313.

²⁹ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzûât* (nşr. Tefvik Hamdân), Beyrut 1995, I, 202.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 406-407.

³¹ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *es-Sünne* (nşr. Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1985, s. 148.

³² Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Ahmed b. Hanbel aynı metni son bölüm olmaksızın "kader yoktur diyenler" ifadesiyle birlikte Ömer b. Abdullah mevlâ Gufre → İbn Ömer'den nakletmiştir. (*Müsned*, II, 86).

kullanmaktadırlar. İbn Hacer'e göre zayıf olması yanında çok irsâl yapmasıyla da tanınan biridir.³³ İbn Hibbân ise haberleri kalbeden biri olduğunu, sika râvilerden sağlam hadise benzemeyen şeyleri naklettiğini ve onunla ihticâcın câiz olmadığını belirtir.³⁴ Bunun yanında rivayette mübhem bir râvi de bulunmaktadır. Dolayısıyla ismi bilinmeyen bir râvinin adalet durumu da belli değil demektir. İsmi ve adalet durumu belli olmayan mübhem râvilerin rivayeti kabul edilemez. Senedde iki zayıfın bulunması zayıflığın şiddetini artırmaktadır. Bu sebeple hadis oldukça zayıftır.

5. Sehl b. Sa'd rivayeti

a. Ebû Tâhir Muhammed b. Hemmâm b. Sakr → Ömer b. Ahmed → Muhammed b. Mahled el-Attâr → Süleyman b. Hallâd → Hüceyn b. Müsennâ → Yahyâ b. Sâbık → Ebû Hâzim → Sehl b. Sa'd → Hz. Peygamber.³⁵

b. Ali b. Muhammed b. Ali → Osman b. Muhammed → Ebû Ümeyye → Hüceyn b. Müsennâ → Yahyâ b. Sâbık → Ebû Hâzim → Sehl b. Sa'd → Hz. Peygamber.³⁶

Her iki tarikte de Yahyâ b. Sâbık'ın adı geçmektedir. Ebû Hâtim (ö. 275/888) bu râvinin "kuvvetli olmadığını"³⁷, İbn Hibbân ise "sika râvilerden mevzû hadis naklettiğini, dinde de rivayette de asla onunla ihticâc edilemeyeceğini"³⁸ belirtmiştir.³⁹ Haldûn el-Ahdeb bu hadisin birçok şahidi bulunduğunu, ancak hepsinin illetli olduğunu söylemiştir.⁴⁰ Bu haliyle hadisin çok zayıf olduğu açıktır.

Burada farklı tariklerinin incelendiği "Kaderiyye ümmetimin Mecûsileridir" hadisinin sened itibarıyla ihticâca uygun olmadığını söylemek mümkündür. Daha önce de işaret edildiği üzere İbnü'l-Cevzi bu hadisi eserine alarak tavrını ortaya koymuş, ayrıca Sirâcüddin el-Kazvîni de (ö. 745/1344) hadisin mevzû olduğu görüşünü benimsemiştir.⁴¹ Günümüz araştırmacılarından Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî hadisin tüm tariklerini araştırmak suretiyle illetlerini tesbit etmiş ve "Bu haber akide ile ilgidir, bu alanda birçok tartışma bulunmak-

tadır, dolayısıyla kendisinde bulunan ta'ndan dolayı hadis kabul edilemez" demiştir.⁴²

Bununla birlikte hadisin çeşitli tariklerini dikkate alarak mevzû veya zayıf olması bir yana hasen derecesine yükseldiğini söyleyenler de vardır. İbn Hacer, Süyûtî, Selâhaddin el-Alâî (ö. 761/1360) ve günümüz araştırmacılarından Abdülfettâh Ebû Gudde bu görüşte olan âlimlerdir.⁴³

II. "Ümmetim içinde iki sınıf vardır ki İslâm'dan nasipleri yoktur: Mürcie ve Kaderiyye."

Bu hadis İbn Abbas, Câbir b. Abdullah ve Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledilmiştir.

1. İbn Abbas rivayeti

a. Vâsıl b. Abdü'lâ → Muhammed b. Fudayl → Kâsım b. Habîb-Ali b. Nizâr → Nizâr b. Hayyân → İkrime → İbn Abbas → Hz. Peygamber.⁴⁴

b. Muhammed b. Râfi' → Muhammed b. Bişr → Sellâm b. Ebû Amra → İkrime → İbn Abbas → Hz. Peygamber.⁴⁵

c. Muhammed b. İsmâîl → Yûnus b. Muhammed → Abdullah b. Muhammed el-Laysî → Nizâr b. Hayyân → İkrime → İbn Abbas → Hz. Peygamber.⁴⁶

d. Ebû Küreyb → Muhammed b. Bişr → Sellâm b. Ebû Amra → İkrime → İbn Abbas → Hz. Peygamber.⁴⁷

e. Muhammed b. Ali → Hasan b. Bişr → Sellâm b. Ebû Amra → İkrime → İbn Abbas → Hz. Peygamber.⁴⁸

f. Ali b. Ömer b. İbrâhim → İsmâîl b. Muhammed → Abbas b. Muhammed → Muhammed b. Bişr → Sellâm b. Ebû Amra → İkrime → İbn Abbas → Hz. Peygamber.⁴⁹

³³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 414.

³⁴ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, V, 252.

³⁵ Hatîb el-Bağdadî, *Târîhu Bağdât*, Beyrut, ts., XIV, 114.

³⁶ Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne*, IV, 708.

³⁷ İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl*, [baskı yeri ve tarihi yok], IX, 153.

³⁸ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, III, 114.

³⁹ Ayrıca bk. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, VII, 178; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Kahire, ts., VI, 256.

⁴⁰ Haldûn el-Ahdeb, *Zevâidü Târîhi Bağdâd*, Dimaşk 1996, IX, 396.

⁴¹ Ali el-Kârî, *el-Masnû'* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1994, s. 107.

⁴² Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmû'a* (nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Yemânî), Kahire 1960, s. 512 (neşredenin dipnotu).

⁴³ İbn Hacer, *Mesâbih Hadislerinin Savunması* (çev. Mehmet Yılmaz, *Hadis Usûlüünün Temel Meseleleri* içinde), İstanbul 1991, s. 174; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a*, Beyrut, ts., I, 259; Selâhaddin el-Alâî, *en-Nakdû's-sahîh limâ ü-tireza aleyhi min ahâdisi'l-Mesâbih* (nşr. Mahmûd Saîd Memdûh), Beyrut 1990, s. 33-34; Ali el-Kârî, *el-Masnû'*, s. 108-109 (neşredenin dipnotu).

⁴⁴ Tirmizî, "Kader", 13; ayrıca bk. Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr* (nşr. Mahmûd Muhammed Şakir), Kahire, ts., II, 654.

⁴⁵ Tirmizî, "Kader", 13.

⁴⁶ İbn Mâce, "Mukaddime", 9.

⁴⁷ Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr*, II, 653.

⁴⁸ Taberî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdi Abdülmecid es-Silefi), Beyrut, ts., XI, 209.

⁴⁹ Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne*, IV, 709.

g. Muhammed b. Ahmed → Ebü'n-Nadr el-Fakîh → Hârûn b. Mûsâ b. Ke-sîr → Ebû Amr ed-Darîr-Ali b. Seleme → Muhammed b. Bişr → Ali b. Nizâr → Nizâr b. Hayyân → İkrime → İbn Abbas → Hz. Peygamber.⁵⁰

Tirmizî (ö. 279/892) naklettiği hadise hasen-garîb demiştir. Oysa hadisin senesinde geçen Nizâr b. Hayyân eleştirilmiştir. İbn Hibbân'a göre rivayeti az olup münkerül-hadistir. İkrime'den bazan kalbetmek suretiyle ona ait olmayan şeyler nakleder. Onunla ihticâc etmek câiz değildir.⁵¹ İbn Adiy ise mezkûr hadisi naklettikten sonra "Bu hadis Ali b. Nizâr ve Nizâr b. Hayyân'ın münker olarak naklettikleri rivayetlerden biridir" demiştir.⁵² Ayrıca Ali b. Nizâr da Yahyâ b. Maîn'in "Hadisi bir şey değildir" ve Ebü'l-Feth el-Ezdi'nin "zaif cidden" (oldukça zayıftır) şeklindeki sözleriyle eleştirilmiştir.⁵³ Bu râvi İbn Hacer'e göre de zayıftır.⁵⁴

Tirmizî'nin bazı nüshalarında hasen-garîb yerine sadece garîb ifadesinin yer almış olması önemlidir. Meselâ Mizzî (ö. 742/1341) Tirmizî'den mezkûr hadisi nakletmiş ve ardından onun bu rivayet için sadece "garîb" dediğini kaydetmiştir.⁵⁵ İbnü'l-Vezîr el-Yemânî de bu duruma dikkat çekmiştir.⁵⁶ Bu durumda hadis tenkit edilen râvilerle birlikte mütalâa edildiğinde hayli şüpheli hale gelmektedir. Bu şüpheyi artıran hususlardan biri de hadisin aynı tarikten yani Kâsım b. Habîb → Nizâr b. Hayyân → İkrime → İbn Abbas tarihiyle mevkuf olarak nakledilmesidir.⁵⁷

Diğer tariklerde adı geçen Sellâm b. Ebû Amra da tenkit edilmiştir. Yahyâ b. Maîn'in "hadisühü leyse bi-şey" (hadisi bir şey değildir) dediği Sellâm'ın, İbn Hibbân'a göre hadisiyle ihticâc etmek câiz değildir.⁵⁸ Buna karşılık Taberî (ö. 310/922) bizzat bu rivayetin sahih olduğunu, hadisi Sellâm dolayısıyla illetli kabul edenlere onun mütâbii bulunduğunu söyleyerek cevap vermiştir.⁵⁹ Ancak mütâbii olarak kaydedilen hadiste daha önce zikri geçen zayıf râviler bulunmaktadır. Hatta mütâbii olarak zikredilen Kâsım b. Habîb de zayıf bir

râvi olarak nitelendirilmiştir. Zira Yahyâ b. Maîn onun hakkında bir cerh lafzı olan "leyse bi-şey" (bir şey değildir) ifadesini kullanmıştır.⁶⁰

Ayrıca Selâhaddin el-Alâî İbnü'l-Cevzî'nin bu rivayeti mevzû olarak değerlendirdiğini zikreder. Ona göre Ali b. Nizâr bu hadisle teferrüd etmemiştir. Kâsım b. Habîb ve Abdullah b. Muhammed ona mütâbaat etmiştir. Her iki tarikten de onu İbn Mâce nakletmiştir. Tirmizî'nin de hasen olarak nitelemesi dikkate alındığında hadis, mevzû veya zayıf olmaktan çıkar.⁶¹ İbn Arrâk'ın (ö. 963/1556) beyan ettiğine göre Radiyyüddin es-Sâgânî (ö. 650/1252) bu hadisi mevzû kabul etmiş, Irâkî ise onu eleştirmiş ve hadisin hasen olduğunu belirtmiştir.⁶²

Daha önce belirttiğimiz gibi mütâbii olarak zikredilen hadisler zayıftır. Ayrıca burada mütâbii olarak zikredilen Abdullah b. Muhammed de zayıf râvilerdendir. Çünkü bu şahıs tâbiinin küçüklerindedir ve kim olduğu bilinmemektedir.⁶³

Mübârekfûrî (ö. 1353/1935) Taberânî'nin naklettiği hadisin hasen olduğunu belirtmiştir.⁶⁴ Oysa tenkit edilen râvi Sellâm b. Ebû Amra bu tarikte de geçmektedir. Dolayısıyla hadis senedle de zayıftır. Bu değerlendirmeleri, söz konusu hadisin İbn Abbas'ın sözü olarak nakledilmesiyle birlikte düşündüğümüzde rivayetin mevkuf olma ihtimalinin hayli yükseldiğini söylemek mümkündür.

Bu bölümde son olarak İkrime'nin bu hadisi Ebû Hüreyre'den de naklettiğine işaret edilmelidir. "Osman b. Ebû Şeybe → Ebû Üsâme-Muhammed b. Bişr → Ali b. Nizâr → Nizâr b. Hayyân → İkrime → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber" senediyle nakledilen bu hadis daha önce belirtildiği üzere Ali b. Nizâr ve Nizâr b. Hayyân'dan dolayı zayıftır.⁶⁵

2. Câbir b. Abdullah rivayeti

a. Muhammed b. Yûnus → Karîn b. Sehl b. Karîn → Muhammed b. Ebû Zî'b → Muhammed b. el-Münkedir → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber.⁶⁶

b. Muhammed b. İsmâîl → Yûnus b. Muhammed → Abdullah b. Muhammed el-Leysî → Nizâr b. Hayyân → İkrime → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber.⁶⁷

⁵⁰ Beyhakî, *el-İ'tikâd*, s. 118.

⁵¹ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, III, 56.

⁵² İbn Adiy, *el-Kâmil fi duaî'â'r-ricâl*, V, 194; ayrıca bk. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 216.

⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1992, XXI, 155-156; ayrıca her iki râvinin de zayıf olduklarına dair bk. Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahfezî* (nşr. Abdurrahmân Muhammed Osmân), Kahire 1991, VI, 363.

⁵⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 406.

⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 156.

⁵⁶ İbnü'l-Vezîr el-Yemânî, *el-Avâsım ve'l-kavâsım fi'z-zeb an sünneti Ebi'l-Kâsım* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1994, VI, 293.

⁵⁷ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *es-Sünne*, s. 89.

⁵⁸ Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 258.

⁵⁹ Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr*, II, 653.

⁶⁰ Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl*, V, 448.

⁶¹ Selâhaddin el-Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, s. 34.

⁶² İbn Arrâk, *Tenzihü'ş-şeria*, Beyrut 1981, I, 318.

⁶³ Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 183.

⁶⁴ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahfezî*, VI, 364.

⁶⁵ Firyâbî, *Kitâbü'l-Kader*, s. 163; Âcurrî, *eş-Şeria*, s. 207.

⁶⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VII, 39.

⁶⁷ İbn Mace, "Mukaddime", 9.

İbn Adiy birinci rivayeti Karîn b. Sehl tarikinden nakletmiş ve “bu isnadla bâtil ve münkerdir” demiştir.⁶⁸ Ezdî de Karîn b. Sehl hakkında “kezzâb”, babası Sehl b. Karîn hakkında ise “leyse bi-şey” (bir şey değildir) ifadesini kullanmıştır.⁶⁹ Dolayısıyla bu rivayetin sened itibarıyla mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Abbas rivayetini incelerken geçmiş olan ikinci rivayet ise Nizâr b. Hayyân’dan dolayı oldukça zayıftır.

Bu hadisin Câbir b. Abdullah ve Vâsile b. Eska’ tarafından farklı bir lâfızla nakledilen bir diğer metni de şöyledir: “Ümmetimden iki sınıf vardır ki şefaati nail olamazlar: Kaderiyye ve Mürcie”. Câbir’in yer aldığı sened bize şöyle ulaşır:

Muhammed b. Abdullah → Kâsım b. Alâ → Şerîk → Bahr b. Kenîz es-Sekkâ → Ebû’z-Zübeyr → Câbir → Hz. Peygamber.⁷⁰

Heysemî Bahr b. Kenîz’in “metrûk” olduğunu belirtir.⁷¹ Dolayısıyla bu hadis zayıftır.

Vâsile b. el-Eska’dan nakledilen rivayetin tariki ise şöyledir:

Ahmed → Muallal b. Nüfeyl → Muhammed b. Mihsan → Evzâî → Mekhûl → Vâsile b. Eska’ → Hz. Peygamber.⁷²

Heysemî senedde adı geçen Muhammed b. Mihsan’ın “metrûk” olduğunu söyler.⁷³ Bununla birlikte Yahyâ b. Maîn onun hakkında “kezzâb”, Buhârî “münkerü’l-hadis”, Ebû Hâtim “kezzâb” ve Dârekutnî “metrûk, hadis uydurur” ifadesini kullanır.⁷⁴ İbn Hacer de onun tekzib edildiğini belirtir.⁷⁵ Buradan hadisin mevzû olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

3. Ebû Saîd el-Hudrî rivayeti

Muhammed b. Abdullah → Abdullah b. Ömer b. Ebân → Amr b. Kâsım b. Habîb → İbn Ebû Leylâ → Atiyye el-Avfî → Ebû Saîd el-Hudrî → Hz. Peygamber.⁷⁶

Senedde adı geçen Amr b. Kâsım zayıf olarak kabul edilmiştir.⁷⁷ Atiyye el-Avfî ise Yahyâ b. Maîn’e göre “sâlih”, Ebû Zür’a’ya göre “leyyin”dir. Bununla birlikte Nesâî onun zayıf olduğunu, Ebû Hâtim ise zayıf olmakla birlikte

hadisinin i’tibar için yazılabileceğini ifade etmiştir.⁷⁸ İbn Hacer’e göre Atiyye sadüktür, ancak sıkça hata yapar ve müdellistir.⁷⁹ Bu haliyle hadis zayıftır. Hatta Atiyye’nin müdellis olduğu ve ayrıca rivayeti de an’ane ile naklettiği düşünülürse, hadisin zayıflığının daha da arttığı söylemek mümkündür.

Ayrıca “Ümmetim içinde iki sınıf vardır ki İslâm’dan nasipleri yoktur: Kaderiyye ve Mürcie” hadisinin İbn Ömer tarafından mevkuf olarak nakledildiğini vurgulamamız gerekmektedir. Ebû Ubeyd (ö. 224/838) bu rivayeti *Kitâbü’l-İmân* adlı eserinde Ali b. Hüseyin → İbn Ebû Leylâ → Nâfi’ tarikiyle İbn Ömer’den nakletmiştir.⁸⁰ Bu durum da mezkûr hadisi hayli şüpheli hale sokmaktadır.

III. “Ehl-i kader ile oturmayın, onlarla tartışmaya girişmeyin.”

Bu hadiste her ne kadar Kaderiyye lafzı açık bir şekilde geçmiyorsa da ehl-i kader ile Kaderiyye, Sünnî ile Ehl-i sünnet’in aynı olması gibi aynı anlama gelmektedir.

Hz. Ömer’den nakledilmiş olan bu rivayet çeşitli hadis kitaplarında aynı tarikle yer almaktadır. Şöyle ki:

Ebû Abdurrahman → Saîd b. Ebû Eyyûb → Atâ b. Dînâr → Hakîm b. Şerîk el-Hüzelî → Yahyâ b. Meymûn → Rebîa el-Cüreşî → Ebû Hüreyre → Hz. Ömer → Hz. Peygamber.⁸¹

Hadis aynı tarikten Buhârî’nin *et-Târihu’l-kebir*’i ile Ebû Dâvûd, İbn Hibbân ve Hâkim’in eserlerinde yer almıştır.⁸² Bu tarikte adı geçen Hakîm b. Şerîk tenkit edilmiştir. Zehebî onu *Mizânü’l-i’tidâl* adlı eserine almış, ancak hakkında herhangi bir değerlendirme nakletmemiştir.⁸³ İbn Hacer *Tehzibü’t-Tehzib* adlı eserinde, “Zehebî’nin kitabında Ebû Hâtim’in ona meçhûl dediğini okudum” derken⁸⁴ *Takribü’t-Tehzib*’de onun “meçhûl” olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵ İbn Hibbân ise aynı râviyi *Kitâbü’s-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁸⁶

IV. “Ümmetim içinde yere batırma ve sûretin tebdili veya başlarına taş yağdırma ehl-i kaderin başına gelecektir.”

İbn Ömer tarafından rivayet edilen bu hadisin tarikleri şöyledir.

⁶⁸ İbn Adiy, *el-Kâmil*, III, 443

⁶⁹ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, V, 472.

⁷⁰ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, VI, 383.

⁷¹ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, VII, 206.

⁷² Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, II, 372.

⁷³ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, VII, 206.

⁷⁴ İbn Hacer, *Tehzibü’t-Tehzib*, III, 689; ayrıca bk. Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, VI, 319.

⁷⁵ İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzib*, s. 505.

⁷⁶ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, VI, 272.

⁷⁷ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, VII, 206.

⁷⁸ İbn Hacer, *Tehzibü’t-Tehzib*, III, 114.

⁷⁹ İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzib*, s. 393.

⁸⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü’l-İmân* (çev. Sönmez Kutlu, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler* içinde), Ankara 2000, s. 236.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 30; Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *es-Sünne*, s. 120.

⁸² Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, III, 15; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 16, 17; İbn Hibbân, *el-İhsân fi takribi sahihi İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1988, I, 280; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 159.

⁸³ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, II, 354.

⁸⁴ İbn Hacer, *Tehzibü’t-Tehzib*, I, 474.

⁸⁵ İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzib*, s. 177.

⁸⁶ İbn Hibbân, *Kitâbü’s-Sikât*, Beyrut 1981, VI, 215.

a. Muhammed b. Beşşâr → Ebû Âsım → Hayve b. Şüreyh → Ebû Sahr Humejd b. Ziyâd → Nâfi' → İbn Ömer → Hz. Peygamber.⁸⁷

b. Kuteybe b. Saîd → Rişdîn b. Sa'd → Ebû Sahr → Nâfi' → İbn Ömer → Hz. Peygamber.⁸⁸

Her iki senedin ortak râvisi olan Ebû Sahr hakkında Ahmed b. Hanbel "onda bir beis yoktur", Yahyâ b. Maîn bir rivayette "onda bir beis yoktur", bir başkasında da "zayıf" ifadesini kullanır.⁸⁹ Nesâî Ebû Sahr'ın kuvvetli olmadığını belirtir.⁹⁰ İbn Adiy'e göre ise bu râvi "sâlihü'l-hadîs"tir. Ancak iki hadisi **münker** olup bunlardan biri Kaderiyye ile ilgili bu hadistir.⁹¹ Ayrıca ikinci tarik Rişdîn b. Sa'd'dan dolayı zayıftır. Zira Rişdîn hakkında "Yahyâ b. Maîn "leyse bi-şey", Ebû Zür'a "zayıf" ve Cûzcânî "indehû menâkiru kesîre" ifadesini kullanmış, Zehebî de "sâlih, âbid bir zattır, seyyü'l-hıfz olup itimat edilecek biri değildir" diyerek kendi görüşünü belirtmiştir.⁹²

Ebû Sahr tarafından nakledilen bu hadisin metni gerçekten dikkat çekici özelliklere sahiptir. Aynı râvi tarafından nakledilen bu hadis metni açısından önemli farklılıkları içermektedir. Bu farklılıklar şöyledir:

a. Bu hadis Ebû Sahr → Nafi' → İbn Ömer → Hz. Peygamber kanalıyla "Ümmetim içinde kaderi yalanlayanlar olacak" şeklinde nakledilmiştir.⁹³

b. Yine aynı yolla "Ümmetim içinde sûret tebdili olayı olacaktır. Dikkat edin, bu kaderi yalanlayanlar ve zındıklar hakkındadır" şeklinde bir rivayet nakledilmiştir.⁹⁴

c. Bunlardan daha önemlisi ehl-i kaderle ilgili bölümün İbn Ömer'in sözü olmasıdır. Aynı kanalla nakledilen bu rivayette Hz. Peygamber "Bu ümmet içinde sûret tebdili, yere batırma ve başa taş yağdırma hadiseleri olacaktır"

⁸⁷ Tirmizî, "Kader", 16 (Tirmizî bu hadisi hasen-sahih-garib olarak nitelmiştir); İbn Mâce, "Fiten", 29.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 108. Bu rivayette sadece "sûret değiştirme" ifadesi geçmekte; ehl-i kader yerine "kaderi yalanlayanlar" ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca kaderi yalanlayanlara "zındıklar" ziyade edilmiştir.

⁸⁹ İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 495.

⁹⁰ Nesâî, *Kitâbü'd-Duâfâ ve'l-metrükîn* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1985, s. 85.

⁹¹ İbn Adiy, *el-Kâmil*, II, 270.

⁹² Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 76.

⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 90; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 159; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 205. Hâkim bu hadisin Müslim'in şartına uygun olduğunu söyleyerek onun sahih olduğunu belirtmiş, Zehebî de Hâkim'in bu görüşüne katılmıştır.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 108; İbn Adiy, *el-Kâmil*, II, 269. İbn Adiy'in Ebû Sahr yoluyla İbn Ömer'den naklettiği rivayette "Ümmetim içinde sûret tebdili ve taş yağdırma olacaktır **yani** zındıkların ve Kaderiyye'nin başına bunlar gelecektir" ifadesi geçmektedir. **Yani** kelimesinden sonra gelen cümlelerin İbn Ömer'in veya Ebû Sahr'ın sözü olması muhtemeldir.

buyurduktan sonra İbn Ömer bunu "bunlar ehl-i kader hakkındadır" şeklinde yorumlamıştır.⁹⁵

Bu durumlar Ebû Sahr hadisini oldukça müşkil duruma sokmaktadır. Yukarıdaki rivayetlerden sûret tebdili ve diğer olayların ehl-i kaderin başına geleceğine dair hadislerin aslında İbn Ömer'in sözü olduğu anlaşılmaktadır. İbn Ömer'in bu sözü şu veya bu sebeple Hz. Peygamber'e ref edilmiştir. Yine sûret değiştirme ve diğer olaylarla ilgili mezkûr hadis "ehl-i kader veya kaderi yalanlayanlar" ifadesi olmaksızın, İbn Ömer de dahil başka sahâbilerden nakledilmiştir. Hatta ilginçtir, bu sahâbilerin naklettiği rivayetlerde "bu ümmet içinde" ifadesi değil, "kıyamet saatinde" veya "ümmetimin sonunda" ifadeleri geçmektedir.⁹⁶ Bu da hadiseyi belirli bir kesimle ilgili olmaktan çıkarıp, onu zaten olağanüstü gelişmelerin yaşanacağı kıyamet ortamına bağlamaktadır.

Buradan yola çıkarak sûret tebdili ve diğer olaylara dair hadisin ehl-i kaderle ilgili olmadığı, bunun İbn Ömer'in sözü olduğu, aslında sûret tebdili ve diğer olayların kıyamet saatinde gerçekleşeceği sonucuna varmak mümkündür. Ayrıca bu hadisin metninde tenkide açık başka bir nokta daha vardır. Bu da metnin vâkıya aykırı olmasıdır. Yere batma, sûret değiştirme veya başa taş yağma olaylarının Kaderiyye ile ilgili olduğuna dair herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Zira Kaderiyye'nin başına böyle bir şey gelseydi muhakkak nakledilirdi.

V. "Ümmetinden iki sınıf vardır ki havz-ı kevserime gelemeyecek ve cennete giremeyeceklerdir: Kaderiyye ve Mürcie."

Bu hadis Enes b. Mâlik ve Ebû Leylâ el-Ensari'den rivayet edilmiştir.

1. Enes b. Mâlik rivayeti

Ali b. Abdullah → Hârûn b. Mûsâ Ebû Hamza → Humejd et-Tavîl → Enes → Hz. Peygamber.⁹⁷

Heysemî'nin belirttiğine göre bu rivayetin râvileri sikadır.⁹⁸ Hârûn b. Mûsâ'nın sika olmakla birlikte gaflette bulunduğu dair bilgiler daha önce kaydedilmiştir.

Hadis Bakiyye → Muhammed → Humejd → Enes tarikiyle Hz. Peygamber'den nakledilmiştir.⁹⁹ Ancak "Mürcie" yerine "Harûriyye" fırkası kullanılmıştır. İbn Adiy'in belirttiğine göre Muhammed adlı râvi mechûldür.¹⁰⁰ Bu

⁹⁵ İbn Mâce, "Fiten", 29.

⁹⁶ İbn Mâce, "Fiten", 29; İbn Hibbân, *el-İhsân*, XV, 162.

⁹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, V, 113.

⁹⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VII, 206.

⁹⁹ İbn Adiy, *el-Kâmil*, VI, 257.

¹⁰⁰ a.g.e., VI, 258.

haliyle hadis zayıftır. Metnindeki farklılıklar da dikkate alındığında hadis son derece müşkil olmaktadır.

Ebû Nuaym bu hadisi Abdülhakem b. Meysere → Saîd b. Beşîr → Katâde → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber tarikiyle nakletmiştir.¹⁰¹ Ancak bu rivayette de “Mürcie” yerine “Harûriyye” fırkası kullanılmıştır. Bunun yanında senedde adı geçen ve zayıf olduğu belirtilen Saîd b. Beşîr’in Buhârî’ye göre “hadisi sahih değildir”.¹⁰² Yine Katâde’nin müdellis olduğu bilinmektedir.¹⁰³ Bu rivayeti de an’ane ile nakletmiş, hadisi işittiğini tasrih etmemiştir.

2. Ebû Leylâ el-Ensârî rivayeti

Ahmed b. Ferec → Bakiyye → Süleyman b. Ca’fer → Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ → Abdurrahman b. Ebû Leylâ → Ebû Leylâ → Hz. Peygamber.¹⁰⁴

Bu rivayette iki illet bulunmaktadır. Birincisi Süleyman b. Ca’fer’in mechûl olmasıdır. Ukaylî’ye göre Süleyman mechûldür ve hadisinin mütâbii yoktur.¹⁰⁵ Zehebî de onun naklettiği bu hadisin münker olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶

İkincisi Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ’dır. Bu râvi sika olmasına rağmen “seyyi’l-hıfz” (hâfızası iyi değildir) olmakla tenkit edilmiştir. Ahmed b. Hanbel “muztaribü’l-hadîs” (hadisinde uyumsuzluk var), Yahyâ el-Kattân “seyyi’l-hıfz cidden” (hâfızası hiç iyi değil), Dârekutnî “redü’l-hıfz” (hâfızası kötü), “kesîrül-vehm” (hatası çok) ifadelerini kullanırken Şu’be “hıfz açısından ondan daha kötüsünü görmediğini” belirtmiştir¹⁰⁷. Bu durumda hadis takviye edilemeyecek kadar zayıftır.

Ayrıca metin açısından Enes b. Mâlik hadisinden bir farkı vardır ki o da Ebû Leylâ hadisinde “cennete giremeyecekler” ifadesinin bulunmamasıdır.

VI. “Ümmetimin helâki üç şeyden dolayıdır: Irkçılık, Kaderiyye ve sika olmayanlardan rivayet.”

Bu hadis İbn Abbas tarafından nakledilmiştir. Senedi şöyledir:

Ebû Eyyüb Süleymân b. Abdurrahman → Muhammed b. Şuayb → Hârûn b. Hârûn → Mücâhid → İbn Abbas → Hz. Peygamber.¹⁰⁸

¹⁰¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, IX, 254.

¹⁰² Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, III, 192.

¹⁰³ a.g.e., V, 466.

¹⁰⁴ Taberî, *Tehzîbü’l-âsâr*, II, 656; ayrıca bk. Lâlekâî, *Şerhu usûli i’tikâdi Ehli’s-sünne*, IV, 710.

¹⁰⁵ Ukaylî, *Kitâbü’l-Du’afâi’l-kebir* (nşr. Abdülmü’tî Emîn Kal’acı), Beyrut, ts., II, 123.

¹⁰⁶ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, III, 283.

¹⁰⁷ a.g.e., VI, 221-222. İbn Hacer de onun sadûk, ancak “hâfızasının ciddi olarak kötü olduğunu” belirtir. bk. *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 493.

¹⁰⁸ Firiyâbî, *Kitâbü’l-Kader*, s. 218.

Aynı hadisi bu tarikten Taberânî de nakletmiştir.¹⁰⁹ Senedde adı geçen Hârûn b. Hârûn adlı râvi tenkit edilmiştir Heysemî ve İbn Hacer onun “zayıf olduğunu” belirtmişlerdir.¹¹⁰ Buhârî “hadisinin mütâbii bulunmadığını”, İbn Hibbân ise “sika râvilerden mevzû hadisler naklettiğini dolayısıyla hadisiyle ihticâc edilemeyeceğini” ifade etmiştir.¹¹¹ İbnü’l-Cevzî ise bu hadisi mevzû hadislerle ilgili eserine kaydederek¹¹² tavrını ortaya koymuştur ve onun bu yaklaşımı isabetli görünmektedir.

VII. “Allah hiçbir nebi göndermemiştir ki onun ümmeti içinde Kaderiyye ve Mürcie bulunmasın. Dikkat edin! Allah Kaderiyye ve Mürcie’ye yetmiş peygamberin diliyle lânet etmiştir.”

Bu hadis Muaz b. Cebel, Ebû Hüreyre ve Ebû Ümâme tarafından nakledilmiştir.

1. Muaz b. Cebel rivayeti

Ebû Yezîd el-Karâfîsî → Nuaym b. Hammâd → Bakiyye b. Velîd → Ebû’l-Alâ ed-Dimaşkî → Muhammed b. Cühâde → Yezîd b. Husayn → Muaz b. Cebel → Hz. Peygamber.¹¹³

Bu hadisi aynı tarikten Beyhakî de nakletmiştir.¹¹⁴ Heysemî senedde adı geçen Bakiyye hakkında “leyyin” (gevşek), Yezîd b. Husayn hakkında ise “lâ a’rifühû” (onu tanımıyorum) ifadesini kullanır.¹¹⁵ Bakiyye müdellis olarak bilinmektedir. An’ane ile yaptığı rivayetleri zayıftır. Burada da işittiğini açıkça ifade edecek bir terim kullanmamış, an’ane ile nakletmiştir. Bunların bir araya gelmesinin hadisin zayıflığını artırdığı muhakkaktır. Ayrıca hadisin metni de oldukça problemlidir. Zira Kaderiyye ve Mürcie’yi son peygamberle sınırlı kılmamış, onları tüm peygamberlere şamil kılmıştır ki, bu vâkıya da ters düşmektedir.

2. Ebû Hüreyre rivayeti

Ahmed b. Yahyâ → Süveyd b. Saîd → Şihâb b. Hırâş → Muhammed b. Ziyâd → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber.¹¹⁶

Bu rivayetin iki illeti bulunmaktadır. Biri Süveyd b. Saîd’dır. Onun hakkında Ebû Hâtim “sadûktur, çok tedlîs yapar”; Buhârî “kâne kad amiye, fe-telekkane mâ leyse bi-hadîsihi” (kör idi, hadisinden olmayan şeyi kabul eder-

¹⁰⁹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, XI, 74.

¹¹⁰ Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, VII, 203; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 569.

¹¹¹ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, VII, 67.

¹¹² İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-Mevzûât*, I, 204.

¹¹³ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, XX, 117.

¹¹⁴ Beyhakî, *el-İ’tikâd*, s. 117-118.

¹¹⁵ Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, VII, 204.

¹¹⁶ Âcurrî, *eş-Şeria*, s. 207.

di); Ya'küb b. Şeybe "sadûktur, özellikle gözlerini kaybettikten sonra muztaribü'l-hıfzır"; Nesâî "sika da me'mûn da değildir"; İbn Hibbân "sika râvilerden mu'dal hadisler nakleder" ifadesini kullanır. Tenkidi daha ileri götürülenler de bulunmaktadır.¹¹⁷ Yahyâ b. Mâin onu kezzâb olarak nitelemiş ve "bir at ve mızrağım olsaydı, Süveyd'le savaşmaya giderdim" demiştir.¹¹⁸ Zehebî'nin münker olduğunu belirttiği hadis¹¹⁹ bu haliyle oldukça zayıftır.

3. Ebû Ümâme rivayeti

Ali b. Harb → Ahmed b. Nasr → Zeyd b. Ebû Mûsâ → Yûnus b. Nâfi' → Ebû Gâlib → Ebû Ümâme → Hz. Peygamber.¹²⁰

Bu rivayetin senedinde zayıf râviler vardır. Ebû Hâtim Zeyd b. Ebû Mûsâ hakkında "tanımıyorum" ifadesini kullanmıştır.¹²¹ İbn Hibbân ise Yûnus b. Râfi' hakkında "hata eder" demiştir.¹²²

Ayrıca metinde ciddi bir farklılığın bulunduğunu belirtmeliyiz. Ebû Ümâme rivayetinin metni şöyledir: "Mürcie'ye yetmiş peygamberin diliyle lânet edilmiştir. 'Yâ Resûlallah, Mürcie nedir?' diye sorulduğunda, 'imanın amelsiz söz olduğunu iddia eden topluluktur' buyurmuştur". Bu metnin kendisi açık bir şekilde mevzû olduğunu göstermektedir. Bu metinde Mürcie olarak genel bir fırka adı belirtilmekle kalmamış, onun ne olduğu da açık bir şekilde Hz. Peygamber'e söylettirilmiştir.

"Kaderiyye'nin yetmiş peygamberin diliyle lânetlendiğine" dair hadis İbn Ömer'den mevkuf olarak nakledilmiştir.¹²³ Ancak senedde adı geçen Muhammed b. Fazl b. Atiyye metrûktür¹²⁴ ve hadis oldukça zayıftır.

VIII. "Kıyamet günü bir münadî şöyle nida eder: Allah'ın düşmanları ayağa kalksın! Onlar Kaderiyye'dir."

Bu rivayet Hz. Ömer tarihiyle nakledilmiştir:

Muhammed b. Rüzeyk → Abde b. Abdurrahman → Bakiyye b. Velîd → Habîb b. Ömer → Ömer → İbn Ömer → Hz. Ömer → Hz. Peygamber.¹²⁵

Heysemî'nin belirttiğine göre bu rivayet, Habîb b. Ömer meçhûl olduğu için zayıftır.¹²⁶

IX. "Her ümmetin bir Mecûsî'si; her ümmetin bir hıristiyanı, her ümmetin bir yahudisi vardır. Benim ümmetimin Mecûsî'si Kaderiyye, hıristiyanları Haşebiyye, yahudileri Mürcie'dir."

Bu rivayet Sehl b. Sa'd tarihiyle nakledilmiştir:

Nasr b. Hakem → Ali b. Hucr → Yahyâ b. Sâbık → Ebû Hâzim → Sehl b. Sa'd → Hz. Peygamber.¹²⁷

Heysemî bu rivayette Yahyâ b. Sâbık'ın bulunduğunu ve onun zayıf olduğunu belirtir.¹²⁸ Yahyâ b. Sâbık daha önce de belirtildiği gibi sika râvilerden mevzû hadisler nakleden biridir. Zehebî onun bu hadisini münker rivayetlerden kabul etmiştir.¹²⁹

X. "Hz. Peygamber 'O gün yüzüstü ateşe sürüklendikleri zaman cehennem azabını tadın denir; Allah her şeyi bir kader ile yaratmıştır'¹³⁰ âyeti hakkında 'bu âyet Kaderiyye hakkında nâzil olmuştur' buyurdu."

Bu rivayet kaynaklarda sadece Ebû Ümâme tarihiyle geçmektedir. Sened şöyledir:

Ufeyr b. Ma'dân → Selîm b. Âmir → Ebû Ümâme → Hz. Peygamber.¹³¹

Bu rivayette adı geçen Ufeyr b. Ma'dân, Yahyâ b. Mâin'e göre sika değildir. Ahmed b. Hanbel onun münkerü'l-hadis olduğunu belirtir.¹³² İbn Hacer'e göre Ufeyr zayıftır.¹³³ Süyûtî bu hadisi İbn Adiy, İbn Merdeveyh, Deylemî ve İbn Asâkir'in zayıf senedle naklettiğini vurgulamıştır.¹³⁴ Bu rivayeti aynı tarikten Vâhidî de *Esbâbü'n-nüzûl* adlı eserinde nakletmiştir.¹³⁵

Aynı konuyla alakalı dikkat çekici başka bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayeti Ahmed b. Hanbel, Müslim, Tirmizî ve İbn Mace yine Ebû Hüreyre'den nakletmiştir.¹³⁶ Buna göre Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber'le kader konusunda tartışmışlar ve bunun üzerine "o gün yüzüstü ateşe sürüklendikleri zaman..." âyeti nâzil olmuştur. Bu rivayet dikkate alındığında yukarıda zayıf olarak nitelenen rivayetin metninin batıl ve münker olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira Hz. Peygamber devrinde Kaderiyye adlı bir fırkanın varlığı bilinmemektedir.

¹¹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 133; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 346.

¹¹⁸ a.g.e., II, 134.

¹¹⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ* (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut 1990, XI, 418.

¹²⁰ Taberî, *Tehzîbü'l-âsar*, II, 657.

¹²¹ İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 573.

¹²² İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, VII, 650.

¹²³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VIII, 79; Lâlekâî, *Şerhu usûli'l-i'tikâd*, IV, 699.

¹²⁴ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VII, 206.

¹²⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VII, 263.

¹²⁶ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VII, 206.

¹²⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, X, 104.

¹²⁸ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VII, 207.

¹²⁹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, VII, 179.

¹³⁰ el-Kamer 54/48-49.

¹³¹ İbn Adiy, *el-Kâmil*, V, 380.

¹³² a.g.e., V, 380.

¹³³ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 393.

¹³⁴ Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, Beyrut 1993, VII, 683.

¹³⁵ Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ), Dimaşk 1993, s. 331.

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 444; Müslim, "Kader", 19; Tirmizî, "Kader", 19, "Tefsîr", 55; İbn Mâce, "Mukaddime", 83.

Buraya kadar incelediğimiz görüşlerden ortaya çıkan şu noktaları vurgulamak gerekmektedir:

a. “İslâm’dan nasibi olmayan iki sınıf vardır: Mürcie ve Kaderiyye” hadisi ilk defa Ebû Ubeyd’in *Kitâbü’l-Îmân*’ında geçmekte ve mevkuf olarak nakledilmektedir.

b. “Kaderiyye’nin ümmetin Mecûsî’si olduğu” hadisi İbnü’l-Cevzî’ye kadar delil olmaya elverişli bulunmuştur. Hadise yapılan çeşitli itirazlar ve verilen cevaplardan hadisi illetli kabul edenlerin var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak mevzû diyene rastlanmamıştır.

c. İbnü’l-Cevzî ile birlikte mezkûr hadisin mevzû olduğu tartışmaları başlamıştır. Kazvîni açık bir şekilde “mevzû” diyerek; Mevsilî ve Firûzâbâdi ise “bu konularda hiçbir sahih hadisin bulunmadığını söyleyerek” tartışmaya katılmışlardır.¹³⁷

d. İbn Hacer ve Süyûtî gibi âlimler ise hadisin çeşitli tariklerini dikkate alarak onun hasen derecesine yükseldiğini belirtmişlerdir.

e. Taberî ve Ebü’l-Hasan İbnü’l-Kattân el-Fâsî gibi âlimler bu hadisin “kendilerine göre sahih” olduğunu beyan etmişlerdir.¹³⁸

f. Münzirî (ö. 656/1258) gibi âlimler ise bütün tariklerin zayıf olduğunu ifade etmektedir.¹³⁹

g. Bunların yanında çağımızda bu hadisin hasen olduğunu söyleyenler olduğu gibi açıkça mevzû olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır.¹⁴⁰

Buraya kadar araştırdığımız tariklerle gelen rivayetler içinde şiddetli zayıf, hafif zayıf, münker ve mevzû olarak nitelenebilecek hadisler vardır. İçlerinde sahih veya hasen li-zâtihi olabilecek bir rivayet bulunmamaktadır. En iyimser bir şekilde bazılarının hasen li-gayrihi olduğu söylenebilir. Ancak bunun böyle olması bu metinlerin kabul edilebilir olduğu anlamına gelmez. Özellikle sahih

olmayan hadislerin, sahih hadislere nazaran daha çok tenkide açık olduğu bir vâkıdır.¹⁴¹

Burada bir nokta daha zikredilmelidir. Bazı zayıf veya hasen hadisler doğruya ve yalana ihtimali olmalarından dolayı hemen reddedilmeyebilir. Bu tür hadisleri kabul edebilmenin tek ölçüsü Kur’ân, sahih sünnet, akıl ve tarihî verilerle çelişmemeleridir. Fakat bazı zayıf veya hasen hadisler vardır ki aynı şeyi onlar için söylemek mümkün değildir. Çünkü onlar mezkûr unsurlarla çelişebilmektedir. Bu durumda hadisin senedi değil hasen, sahih olsa bile illetli duruma düşmektedir.

Şimdi kelâmcıların konuyla ilgili görüşleri kronolojik olarak sunulduktan sonra bahis konusu edilen hadisler değerlendirilecektir.

Kelâmcılar ve Kaderiyye-Mürcie ile ilgili hadisler

Kelâmcıların konuyla ilgili görüşleri Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili hadislere nasıl baktıklarını ortaya koyacaktır. Şimdi kronolojik olarak bunları görmeye çalışalım.

Eş’arî’ye (ö. 324/975) göre Kaderiyye Allah’ın hayrı; şeytanın ise şerri yarattığını idda etmiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber onları “bu ümmetin Mecûsî’si” olarak adlandırmıştır. Zira onlar bu sözleriyle Mecûsîler’in sözlerine benzer şeyler söylemişlerdir.¹⁴² Eş’arî’nin *Kitâbu’l-Lüma’* adlı eserinde ise Kaderiyye ile ilgili hadislere herhangi bir atıf yoktur. Ancak burada Kaderiyye ismiyle ilgili bir tartışma bulunmaktadır. İsmi kullanılışı Eş’arî tarafından şöyle ortaya konulur:

“Bizi niçin Kaderiyye olarak isimlendirdiniz, derlerse şöyle deriz: Siz kesblerinizi yaratıcınızın değil de kendinizin takdir ettiğini ve yaptığını iddia ediyorsunuz. Kaderî böyle bir durumu kendine nisbet eden kimsedir. Nitekim sağ (kuyumcu), kendisinin şekle sokulduğunu (yani fiilinin yapıldığını) iddia

¹³⁷ bk. Mevsilî, *el-Muğni ani’l-hıfz ve’l-kitâb*, Kahire 1342, s. 16; Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezi*, VI, 364.

¹³⁸ Taberî, *Tehzîbü’l-âsar*, s. II, 653-654; İbnü’l-Kattân el-Fâsî, *Beyânü’l-vehm ve’l-ihâm*, V, 446.

¹³⁹ bk. Şehâenfûrî, *Bezlü’l-mechûd fi halli Ebî Dâvûd*, Beyrut, ts., XVIII, 215; Azimâbâdi, *Avnü’l-ma’bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (nşr. Abdurrahmân Muhammed Osmân), Beyrut 1979, XII, 453. Münzirî, Ebû Dâvûd’un naklettiği ve senedinde Ömer mevlâ Gufre’nin geçtiği hadisle ihticâc edilemeyeceğini belirtir. Ayrıca senedde “Ensardan biri” şeklinde mübhem bir râvi de geçmektedir. Bu rivayet başka tarikten Huzeyfe’den nakledilmiştir. Ancak bu da sabit değildir. Aynı şekilde Münzirî, Ebû Hâzim → İbn Ömer yoluyla nakledilen hadisi de inkıtadan dolayı tenkit eder. Ona göre bu hadis başka bir tarikten yine İbn Ömer’den nakledilmiştir, ancak bu da sabit değildir.

¹⁴⁰ Daha önce zikri geçmeyip çağımızda “Kaderiyye’nin ümmetin Mecûsî’si olduğu” hadisine mevzû diyenler de vardır. bk. Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu* (çev. Salih Akdemir), Ankara 1995, s. 59-61; Hayri Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara 1999, s. 316.

¹⁴¹ Leknevî (ö. 1304/1887) bu durumu *Hulâsatü’l-Tibî*’den naklen güzel bir şekilde ortaya koymuştur: “Haberler üç kısma ayrılır: Birinci kısmın kabul edilmesi gerekir. Bu kısımda hadis âlimlerinin sahih olduğunu ortaya koyduğu hadisler bulunmaktadır. İkinci kısmın yalanlanması gerekir. Bu kısımda hadis âlimlerinin mevzû olduğunu belirttiği hadisler vardır. Üçüncü kısım haberlerde ise doğru ve yalan olma ihtimali bulunduğundan dolayı tavakkuf edilmesi gerekir. Ancak hepsinin yalan olması mümkün değildir. Zira pratikte bu kadar râvinin rivayet ettiği haberlerin hepsinin uydurma olması; aynı şekilde hepsinin doğru olması da imkânsızdır. Zira Resûlullah ‘Benden sonra benim adıma yalanlar uydurulacaktır’ buyurmuştur” (bk. Leknevî, *Ecvibetü’l-fâzıla li’l-es’iletü’l-aşeretü’l-kâmile*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut 1994, s. 142-143). Bu metinden zayıf hadislerin doğru olmaya da uydurma olmaya da muhtemel oldukları anlaşılmaktadır. Fakat bu hadislerin tahlilinde Leknevî’nin şahsında hadisçilerin ilginç bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Bir taraftan bu hadislerin kabul ve reddinde tavakkuf edilmeli görüşü benimsenirken, diğer taraftan Hz. Peygamber’in -kaynağı belirsiz- bir hadisine dayanarak bunların uydurma olabileceği dolaylı olarak kabul edilmektedir. Bu değerlendirmede isnad temel ölçü kabul edilmiştir. Oysa hadislerin Kur’ân, sünnet ve bunlarla şekillenen akıl çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür.

¹⁴² Eş’arî, *el-İbâne an usulî’l-diyâne* (nşr. Abbas Sabbâğ), Beyrut 1994, s. 31.

eden kimse değil, altını vb. şeikle soktuğunu itiraf eden kimsedir. Neccâr (marangoz), fiilinin yapıldığını itiraf eden kimse değil, tahta biçme fiilini yaptığını iddia eden kimsedir. Kaderî de böyledir. Fillerini Rabb'inin değil, kendisinin takdir ettiğini iddia eder. "Sizin Kaderiyye olmanız lâzım gelir, zira siz kaderi ispat ediyorsunuz" derlerse şöyle deriz: Biz Allah'ın amellerimizi takdir ettiğini ve takdir edilmiş olarak yarattığını ispat ediyoruz. Bunu kendimizin yaptığını söylemiyoruz. Kaderin Allah'ın elinde olduğunu söyleyen ve fiillerin Allah tarafından takdir edildiğini iddia eden kimse kaderî olmaz. Nitekim kuyumculuğu ve marangozluğu başkasına nisbet eden kimse, kuyumcu ve marangoz olmaz".¹⁴³

Mu'tezile'ye göre asıl Kaderîler Eş'arî ve onun gibi düşünenlerdir. Bir Mu'tezilî olan İbnü'l-Murtazâ (ö. 840/1436) Mücebbire fırkasını açıklarken onların Mücevvere ve Kaderiyye olarak da isimlendirilebileceğini belirtir. Ona göre bu fırka kendisini Sünnî (Ehl-i sünnet) olarak adlandırır. Görüşleri Allah'ın fiilleri yaratması, günahları irade etmesi ve günahsız dilediği kimseye azap etmesi şeklinde özetlenebilir.¹⁴⁴ Bu da Kaderiyye ismiyle ilgili bir tartışmanın olduğunu göstermektedir.

Kaderiyye ismiyle ilgili bu tartışma dikkat çekicidir. Eş'arî'nin Kaderiyye ismiyle ilgili olarak Kaderîler'e verdiği cevap tatmin edici değildir. Dünya âleminden verdiği örnekler de izah edici değildir. Çünkü kuyumculuk işiyle uğraşana kuyumcu denilir. Bu işle uğraşmayana denmez. Kuyumcunun bu adı almasının başkasıyla herhangi bir ilgisi yoktur. Ayrıca kuyumcu, kuyumculuk yaptığı yani onu ispat ettiği için kuyumcu adını alır. Kader ise böyle bir terim değildir. Bir taraftan Allah, diğer taraftan insan ile ilgisi vardır. Salt "Kaderî" ismi bir kimsenin kaderi Allah'a mı, insana mı isnad ettiğini göstermez. Bununla birlikte kuyumculuğu ispat eden de olduğu gibi kaderi ispat edene Kaderî denilir, onu nefyedene değil. Bundan dolayı Kaderî ismi ilk bakışta kaderin varlığını kabul edenler için daha uygun görünmektedir. Aslında bu da problemi halletmez. Zira kaderin Allah'ın elinde olduğunu söyleyen de, insanın elinde olduğunu söyleyen de sonuçta kaderi kabul etmektedir.

Mâtürîdî (ö. 333/944) Mecûsiler'in fiillerin yaratılmasıyla ilgili görüşlerini inceler ve Mu'tezile'nin görüşlerinin onlarınkiyle benzerlik arzettiğini belirtir. Hz. Peygamber'in "Kaderiyye bu ümmetin Mecûsiler'idir" sözünün mânasının böyle anlaşılması gerektiğini ifade eder.¹⁴⁵ Ona göre bu görüşlerinden dolayı Mu'tezile'ye Kaderiyye lakabı verilmiştir.¹⁴⁶ Mâtürîdî ayrıca Kaderiyye'nin

zemmi konusunda "İslâm'dan nasibi olmayan iki sınıf vardır: Kaderiyye ve Mürcie" şeklindeki hadise de yer vermiştir. Ayrıca ircâ fikrini incelediği bölümde de "Ümmetimden iki sınıf vardır ki şefaata nail olamaz: Kaderiyye ve Mürcie" şeklindeki hadisi nakletmiştir.¹⁴⁷

Endülüs âlimlerinden İbn Ebû Zemenîn (ö. 399/1012) Ehl-i sünnet'in inanç konularında dayandığı asılları belirlemeyi esas aldığı eserinde Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili hadislerle temas etmiştir. Bu çerçevede kendisine kadar varan senedlerle "Ehl-i kader ile oturmayın, onlarla tartışmaya girişmeyin", Kaderiyye ve Mürcie yetmiş peygamberin diliyle lânetlenmiştir. Peygamberlerin sonuncusu da Muhammed'dir" ve ashâb-ı kader bu ümmetin Mecûsiler'idir" şeklindeki hadisleri nakletmiştir.¹⁴⁸ Hadislerle ilgili ise bir değerlendirme yapmamıştır.

Bâkîllânî de (ö. 403/1016) Kaderiyye şeklindeki isimlendirmeye alâkalı probleme dikkat çekmiş ve bunu halletmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Bâkîllânî, Kaderiyye isminin bir olumsuzluk ima ettiğini ve iddialarından dolayı kendilerine lâyük olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹ Bâkîllânî burada açıkça ilgili hadise temas etmemiştir. Ancak onun "Kaderiyye ismindeki olumsuzluğa" dair ifadesi hadislerden haberdar olduğunu göstermektedir.

Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin (ö. 429/1037) eserine baktığımızda "Kaderiyye'nin bu ümmetin Mecûsî'si olduğuna" dair hadisi ve hadisten kaynaklanan bir problemi tesbit edebiliriz. Ona göre mezhep arkadaşları Kaderiyye hakkında ihtilâf etmiştir. Onlar içinde mezkûr hadisten dolayı Kaderîler'in hükmünün Mecûsiler'in veya mürtedlerin hükmüne dahil olduğunu söyleyenler bulunmaktadır.¹⁵⁰

Abdülkâhir el-Bağdâdî, başka bir eserinde Mürcie'yi çeşitli gruplara ayırır. Ona göre Mürcie üç sınıftır. Biri iman konusunda ircâyı kabul etmiş ve kader meselesinde Gaylân, Ebû Şimr ve Muhammed b. Şebîb gibi Kaderiyye-Mu'tezile mezheplerinin görüşlerini benimsemiştir. Bunlar lâneti hak etmiş olan Kaderiyye ve Mürcie'nin lânetlenmesi hakkında varid olan haberlerin şumulüne girmişlerdir. Diğer bir sınıf Cehm b. Safvân'ın gittiği yolu tutarak imanda ircâyı, amellerde de cebri kabul etmiştir. Bu yüzden onlar Cehmiyye'ye mensupturlar. Üçüncü sınıf ise Cebriyye ve Kaderiyye'nin dışındadır ve kendi aralarında da beş fırkaya ayrılmışlardır: Yûnusiyye, Gassâniyye, Sevbâniyye, Tûmeniyye ve Merîsiyye.¹⁵¹

¹⁴³ Eş'arî, *Kitâbü'l-Lüma' fi'r-red alâ ehli'z-zeyğ ve'l-hevâ* (nşr. Abdülazîz İzzeddin es-Sirvân), Beyrut 1987, s. 131.

¹⁴⁴ İbnü'l-Murtazâ, *Kitâbü'l-Kalâid fi tashihî'l-akâid*, Beyrut 1986, s. 49.

¹⁴⁵ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd* (nşr. Fethullah Huleyf), Beyrut 1986, s. 89,

¹⁴⁶ a.g.e., s. 314.

¹⁴⁷ a.g.e., s. 384.

¹⁴⁸ İbn Ebû Zemenîn, *Riyâzü'l-cenne bi-tahrîci usûli's-sünne*, Medine 1415, s. 297-299.

¹⁴⁹ Bâkîllânî, *Temhidü'l-evâil* (nşr. İmâdüddin Ahmed Haydar), Beyrut 1987, s. 364,

¹⁵⁰ Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Usûli'd-dîn*, Beyrut 1928, s. 337.

¹⁵¹ Abdülkâdir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-firak* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut 1990, s. 202.

Bu ifadeler Kaderiyye’de olduğu gibi Mürcie’de de çeşitli fırkaların olduğu-nu göstermektedir. Bağdâdî birinci sınıfın hadislerdeki lânete muhatap olduğunu söylemektedir. Bu diğer sınıfların hadislerdeki lânete muhatap olmadıklarını ima etmektedir. Ancak Bağdâdî bütün sınıfları içine alacak bir rivayet nakleder. Buna göre Hz. Peygamber “Mürcie yetmiş peygamberin diliyle lânetlenmiştir” buyurur. “Mürcie kimdir?” diye soranlara “Onlar iman sözdür diyenlerdir” şeklinde cevap verir.¹⁵² Bütün Mürciî sınıflarda imanın söz olması, âhirete ircâi söz konusu olduğuna göre bunların hepsi lâneti hak etmiştir.

Bağdâdî’nin bu tahlili, Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili hadislerin mezhep tartışmalarında çok etkili olduğunu göstermektedir.

Ebü’l-Muzaffer el-İsferâyîni de (ö. 471/1078) “fi tafsilî makâlâtî’l-Mu’tezileti’l-Kaderiyye” başlığı altında birçok “Kaderî-Mu’tezilî” fırkaya yer vermiş, sonunda bu fırkaların zemmi konusunda Hz. Peygamber’den “Kaderiyye yetmiş peygamber diliyle lânetlenmiştir”, başka bir rivayette “Kaderiyye ve Mürcie yetmiş peygamber diliyle lânetlenmiştir”, “Kaderiyye bu ümmetin Mecûsî’sidir” gibi pek çok hadis nakledildiğini ifade etmiştir.¹⁵³

İbn Hazm (ö. 486/1093) ise itikad konularında kime kâfir denileceğini tartışır. Ona göre İbn Ebû Leylâ, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Süfyân es-Sevrî, Dâvûd b. Ali’nin görüşü, itikad konusundaki ihtilâfın küfre de fiska da götürmeyeceği şeklindedir. İtikad konusundaki ihtilâfı tekfir sebebi sayanlar “Kaderiyye ümmetimin Mecûsîler’idir” ve “Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacak...”¹⁵⁴ hadisini delil göstermişlerdir. Bu anlayışa cevap olarak bu iki hadisin isnad yönüyle asla sahih olmadığını belirten İbn Hazm’a göre -her ne kadar hadis mevzû olmayıp zayıf olsa bile- itikad konularında delil olmaya elverişli değildir. Bu anlayışın isabetli olduğu vurgulanmalıdır.

Hicrî VI. asrın başlarında vefat eden Ebü’s-Senâ Mahmûd b. Zeyd el-Lâmişî el-Mâtürîdî, Kaderîler’in Mecûsîler’in görüşünde, hatta onlardan daha da kötü durumda olduklarını ifade eder. Ona göre Mecûsîler Allah için bir ortak kabul etmişlerdir. O da şerhleri yaratan şerh tanrısıdır. Kaderiyye ise Allah için birçok ortak kabul etmiştir. Bu duruma Hz. Peygamber “Kaderiyye ümmetimin

Mecûsîler’idir” sözüyle işaret etmiştir.¹⁵⁵ Yani sonradan böyle bir fırkanın ortaya çıkacağını Hz. Peygamber önceden bildirmiş olmaktadır.

Burada hadisten kaynaklanan bir sonuç olarak Kaderiyye ile Mecûsîler’in mukayese edildiği görülmektedir. Bu mukayeseye Kaderiyye’nin daha kötü bir durumda olduğu neticesine varılmaktadır. Kaderiyye’nin Allah’ın ortaklarını artırmak gibi bir düşüncesi olduğu söylenemez. Böyle bir durum apaçık küfürdür. Kaderiyye’nin “insan fiillerinin yaratıcısıdır” şeklindeki tavrının isabetsiz olduğu söylenebilir de bu bir yorum olarak kabul edilmelidir.

Kaderiyye ile ilgili hadisi ayrıntılı bir şekilde inceleyen ve hararetle savunan âlimlerden biri Ebü’l-Muîn en-Neseî’dir (ö. 508/1115). Ona göre “Kaderiyye ümmetin Mecûsî’sidir” hadisi meşhur olup sahihtir. Ümmet içinde hiçbir fırka şöhretinden dolayı ve telakki bi’l-kabul¹⁵⁶ ile benimsendiği için bu hadisi reddedememişlerdir. Ümmetin tüm fırkaları, bu hadisi Mu’tezile’nin kastedildiği yönünde yorumlamışlardır. Mu’tezile ise bu isimden kaçınmak istemiştir. Ayrıca Mu’tezile bu ismin, “kader hayrı ve şerri ile Allah’tandır” diyen kimsele-re verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Mu’tezile bunun için “Kaderiyye Allah’ın düşmanıdır” şeklindeki hadisi delil almış ve bunu “Allah’ın düşmanı kötü fiili Allah’a izâfe edendir” şeklinde yorumlamıştır. Mu’tezile’ye göre Mecûsîler anne, kız ve kız kardeşlerle nikâhlanmanın ve onlarla cinsel ilişki kurmanın Allah’ın iradesiyle olduğunu kabul etmektedir. Ehl-i sünnet de böyle düşünmektedir. Oysa Mu’tezile kendilerinin bu tür şeylerin Allah’ın iradesiyle olamayacağını kabul ettiklerini söylemektedir. Zira Mu’tezile kaderi nefyetmekte ve Allah’ın şerri takdir etmeyeceğini ifade etmektedir. Halbuki Ehl-i sünnet kaderi ispat etmektedir. O halde Kaderiyye ismi nefyedene değil, ispat edene verilmelidir.¹⁵⁷

Neseî’ye göre Ehl-i Hak, Kaderiyye’nin Mu’tezile olduğunu kabul etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber, “Kaderiyye bu ümmetin Mecûsîler’idir” buyurmuştur. Kaderiyye’nin Mu’tezile olduğunu anlamının yolu ise onların görüşleriyle Mecûsîler’inkiler arasındaki benzerliktir. Neseî ayrıca Kaderiyye ismini kimin hak ettiğine de cevap verir. Ona göre Kaderiyye isminin ispat edene izâfesi nefyedene izâfe edilmesinden daha uygundur. Ehl-i sünnet, kaderi Allah için; Mu’tezile ise insan için ispat etmektedir. Böyle bir durumda kaderi kendisi için yani insan için ispat edenin onu kendisinden nefyeden kimseye nazaran bu isme daha lâayık olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁸

¹⁵² a.g.e., s. 202.

¹⁵³ Ebü’l-Muzaffer el-İsferâyîni, *et-Tabsîr fi’l-dîn ve temyüzü’l-fırkati’n-nâciye ani’l-fıraki’l-hâlikin* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1983, s. 91.

¹⁵⁴ Bu hadis ile ilgili mezhepler tarihi açısından yapılmış müstakil iki araştırma için bk. Mevlüt Özler, *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, İstanbul 1996; Sayın Dalğran, “Yetmişüç Fırka Hadisi ve Düşündürdükleri”, *EKEV Akademi Dergisi*, I/1, Erzurum 1997, s. 97-112.

¹⁵⁵ Ebü’s-Senâ Mahmûd b. Zeyd, *Kitâbü’t-Tevhîd li-kavâidit-tevhîd*, (nşr. Abdülmecîd Türki), Beyrut 1995, s. 98.

¹⁵⁶ Telakki bi’l-kabulün bir hadisin sıhhatine delâlet etmeyeceğine, dolayısıyla Kaderiyye ile ilgili hadisin de bu anlayışla tashih edilemeyeceğine dair bk. İbnü’l-Vezîr el-Yemânî, *el-Avâsim ve’l-kavâsim*, II, 333.

¹⁵⁷ Ebü’l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratü’l-edille fi usûli’l-dîn* (nşr. Claude Salame), Dımaşk 1993, II, 759.

¹⁵⁸ a.g.e., II, 760-762.

Burada dikkat çekici noktalardan biri Mu'tezile'nin de Kaderiyye ile ilgili bir hadisi kabul etmesidir. Aslında bu durum diğer hadisleri de zımnen kabul ettiklerini gösterir. Onlar için sorun hadiste ifade edilen Kaderiyye'nin kim olduğu, bu isme kimin lâyük olduğudur.

Şehristânî (ö. 548/1155), Mu'tezile'nin **ashabu'l-adl ve't-tevhîd** olarak isimlendirildiğini **Kaderiyye** ve **Adliyye** olarak lakaplandırıldığını belirtir. Kaderiyye isminin asıl kime verileceği tartışmasına o da katılır ve mezkûr hadisten dolayı Kaderiyye'nin zemmi üzerinde ittifak edildiğini söyler.¹⁵⁹ Buna göre Kaderiyye eşittir Mu'tezile'dir ve hadisten dolayı Mu'tezile kınanmaya lâyaktır.

İbn Teymiye de (ö. 728/1327) Kaderiyye'nin kaderi yalanladığını ve onları Hz. Peygamber'in "bu ümmetin Mecûsî'si" şeklinde adlandırdığını ifade etmiştir.¹⁶⁰

İbnü'l-Vezîr el-Yemanî (ö. 840/1436) hadisi sahih olarak kabul etmemiş, hadisçilerin de bu kanaatte olduklarını belirtmiştir. Hatta Hâkim'in "Ebû Hâzim'in İbn Ömer'den işittiği sahihse, bu hadis Şeyhayn'ın şartına göre sahihtir" ifadesini eleştirerek "bu, kötü bir tashihtir, zira Ebû Hâzim'in İbn Ömer'den işittiği sahih değildir" der.¹⁶¹

Tahâvî'nin akaidini şerheden İbn Ebü'l-İz, Kaderiyye ile ilgili hadisleri naklettikten sonra bu konudaki bütün merfû hadislerin zayıf olduğunu, sadece mevkuf olarak nakledilen haberlerin sahih olduğunu söylemiştir.¹⁶² Şüphesiz bu tesbit daha sonra göreceğimiz gibi bazı hadisçilerin görüşleriyle örtüşmekte olup isabetli bir yaklaşımdır.

Cürcânî de (ö. 816/1413) Kaderiyye lakabıyla ilgili tartışmalara yer verir. Ona göre Kaderiyye kaderi ispat edenin bu isme daha lâyük olduğunu söylemiştir. Oysa ispat edenin de, nefyedenin de kadere nispet edilmesi mümkündür. Ancak Kaderiyye'nin kaderi ispat edenler için kullanılması söz konusu olamaz. Çünkü Hz. Peygamber "Kaderiyye, bu ümmetin Mecûsîler'idir" buyurmuştur. Mecûsîler'in görüşleriyle benzerlik arzeden fırka ise Kaderiyye'dir.¹⁶³

Kelâmcıların yaklaşımlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

a. Eş'arî ve Mâtürîdî'nin de içinde yer aldığı ilk Sünnî kelâmcılar Kaderiyye ile ilgili hadisleri kullanmışlardır.

b. Kelâmcıların eserlerinde Kaderiyye ismi bazan genel anlamda yani başka hiçbir şeye atıfta bulunulmaksızın, bazan da Mu'tezile ile özdeşleştirilerek kullanılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Abdülkâhir el-Bağdâdî'den sonra Kaderiyye'nin Mu'tezile olarak adlandırılması yaygın hale gelmiştir.

c. İbn Hazm ve İbn Ebü'l-İz dışında bütün kelâmcılar Kaderiyye ile ilgili hadisleri benimsemişlerdir. Bazıları bu hadisleri sadece eserlerine almış ve kullanmış, bazıları ise sahih olduklarını bile belirtmiştir.

d. Kaderiler Mecûsîler'e benzetilmiş hatta onlardan daha kötü oldukları ifade edilmiştir. Kaderiyye genel olarak kullanıldığı için Kaderî olarak nitelenen tüm sınıfların bunlara dahil olup olmadığı açık değildir. Ancak dolaylı yoldan böyle bir ima yapıldığı söylenebilir. Bu durumda hatalı bir mukayese yapıldığı ortadadır.

DEĞERLENDİRME

Kaderiyye ve Mürcie fırkalarına dair hadisleri şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

1. Bu çalışmada Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili on farklı hadis üzerinde durulmuş ve hepsinin çeşitli tarikleri incelenmiştir. Kaderiyye ve Mürcie konusunda birçok hadis nakledilmiş olsa bile bunlar içinde yaygın olarak tartışmaya sebep olan ve sıkça kullanılan hadisler "Kaderiyye bu ümmetin Mecûsî'sidir..." , "İslâm'dan nasibi olmayan iki sınıf vardır: Mürcie ve Kaderiyye" ve "Mürcie yetmiş peygamber diliyle lânetlenmiştir" şeklindeki üç hadistir.

2. On farklı hadisin senedlerine tek tek baktığımızda dereceleri farklılık arz etmekle birlikte hepsinin zayıf olduğu, hatta içlerinde mevzû olarak nitelenen birkaç hadisin dahi bulunduğu görülmektedir. Yukarıda bahis konusu olan üç hadis de buna dahildir. Bunlar da sened itibarıyla zayıftır. Bununla birlikte tarihte özellikle Kaderiyye'nin ümmetin Mecûsî'si olduğuna dair hadis hakkında sahih, hasen, zayıf ve mevzû gibi değişik hükümler verilmiştir. Bu durum ilginç olmasının yanında açık bir şekilde sened tenkidinin ichtihâd olduğunu da göstermektedir.

3. Sened açısından bilhassa tartışma konusu olan "Kaderiyye'nin ümmetin Mecûsî'si olduğu" hadisinin **hasen li-gayrihî** olduğu söylenebilir. Bu hadisin tarikleri arasında kendi başına hasen (hasen li-zâtihi) olabilecek bir rivayet bulunmamaktadır. Ancak tarikler içinde birkaçı hariç şiddetli zayıflığı bulunan bir tarik de yoktur. Dolayısıyla zayıflığı hafif olanların birbirini desteklemesiyle hadisin hasen li-gayrihî derecesine yükselebileceği düşünülebilir.

4. Bununla birlikte bir hadisin senedinin hasen li-gayrihî olması metnin de öyle olmasını gerektirmez. Hadisin senedinin hasen li-gayrihî olması bir yana sahih bile olsa bu durum metnin de sahih olmasını zorunlu kılmamaktadır. O halde metnin tenkid edilmesi gerekmektedir.

¹⁵⁹ Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* (nşr. Ali Hasan Fâûr), Beyrut 1995, s. 56.

¹⁶⁰ İbn Teymiyye, *el-Akîdetü'l-Vâsıyye*, İstanbul, ts., s. 16.

¹⁶¹ İbnü'l-Vezîr el-Yemanî, *el-Avâsım ve'l-kavâsım*, II, 332.

¹⁶² İbn Ebü'l-İz, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye* (nşr. Şayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut 1988, II, 358.

¹⁶³ Cürcânî, *Şerhü'l-Mevâkıf*, İstanbul, ts., I, 480.

5. Dikkat çekici hususlardan biri “Kaderiyye bu ümmetin Mecûsî’sidir...” ve “Mürcie yetmiş peygamber diliyle lânetlenmiştir” hadislerinin İbn Ömer’den; “İslâm’dan nasibi olmayan iki sınıf vardır: Mürcie ve Kaderiyye” hadisinin de İbn Abbas’tan hem merfû hem de mevkuf olarak nakledilmesidir. Bu durum elbette mutlak olarak hadisin mevkuf olduğunu veya bu durumun eleştirilmesi gerektiğini göstermez. Fakat aşağıda ortaya konulacak metnin diğer illetleri göz önünde bulundurulacak olursa, bu hadislerin mevkuf olması kuvvet kazanacak ve merfû olmaları konusundaki şüpheler bir hayli artacaktır. Bunun yanında bu hadislerin nispet edildiği İbn Ömer, İbn Abbas, Câbir b. Abdullah ve Huzeyfe b. Yemân gibi sahâbilerin bid’at fırkalarıyla ilgili kendi sert tenkitleri dikkate alınır, onların râviler tarafından bilinerek veya bilinmeyerek ref edilmesi ihtimali akli oldukça zorlayacaktır.

6. Hz. Peygamber döneminde gündemde olmadığı halde¹⁶⁴ doğrudan ya da dolaylı olarak tarihî bakımdan gelecekte haber veren bir hadisin, sahih bir şekilde Hz. Peygamber’den gelmiş olması ihtiyatla karşılanmalı ve dolayısıyla bu hadisler sonraki tarihin ilgili dönemine gönderilmelidir. Bu kural klasik hadis metin tenkidi kriterleri arasında yer almaktadır. Ancak çoğu defa bu kural senedi zaten mevzû olan hadislere uygulanmış, diğer hadisler için pek işletilmemiştir. Buna göre gelecekle ilgili özellikle spesifik olarak “şu şu fırka, grup, kişi, yer” gibi konulu hadisler ihtiyatla karşılanmalıdır. Senedi mevzû olanlar zaten uydurma kabul edilecektir. Ancak senedi zayıf, hasen ve sahih olanlara teknik açıdan mevzû denilemese de illetli duruma düştükleri bir vâkiadır.

7. Kelâmî tartışmalarda Kaderiyye isminde bir belirsizlik olduğu görülmektedir. Ehl-i sünnet ilk Kaderîleri veya Mu’tezile’yi Kaderiyye olarak nitelemektedir; Kaderîler de Ehl-i sünnetin asıl Kaderî olduğunu belirtmektedir. Gerçekten Kaderiyye ismi ilk bakışta kaderi kabul edenleri çağrıştırmaktadır. Kaderiyye kaderi insana; Ehl-i sünnet Allah’a izâfe etmektedir. Ehl-i sünnet bu hadisin kötüleme bağlamında geldiği için bid’at fırkaları ihtiva etmesi gerektiğini ileri sürer. Bazı hadislerde Kaderiyye’yi tefsir sadedinde “kader yoktur diyenler”

¹⁶⁴ Bunu özellikle vurguluyoruz, çünkü Kaderiyye’nin daha sonra ortaya çıkan fırkalaşmayı ifade ettiğini düşünüyoruz. Geçmişte hadisçi veya kelâmcı bütün âlimler de hadislerde geçen Kaderiyye’nin sonradan ortaya çıkan fırkalaşmalarla alâkalı olduğunu düşünerek onları bu çerçevede yorumlamışlardır. Kaderiyye, Kur’ân’ın indiği çağda kader tartışmalarında bulunanlar değildir. Çünkü Kur’ân’da müşriklerin “Allah dilesiydi ne biz ne de babalarımız ondan başkasına tapardık; O’nun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık” (en-Nahl 16/35) diye konuştukları ifade edilmektedir. Bu bütün sorumluluğun Allah’a havale edildiği anlamına gelmektedir. Hadiste geçen Kaderiyye ise Mecûsîler’e benzetilmiştir. Mecûsîler ise nur ve karanlık tanrısı kabul ederek iyi ve kötü fiilleri bunlara nisbet etmişlerdir. Müşrikler ise bir bahaneyle hepsini Allah’a nisbet etmek istemektedir. Ayrıca Kaderiyye hadislerinde onların mümin olduğu da ima edilmektedir. Kur’ân’ın indiği çağda ise müminlerin kader tartışmaları bilinmemektedir. Dolayısıyla hadiste geçen Kaderiyye’nin Kur’ân’ın indiği çağdaki kader tartışmalarıyla ilgili olduğunu söylemek zordur.

ifadesi vârid olmuştur.¹⁶⁵ Bu da beraberinde başka bir problem getirmektedir. Zira Kaderiyye “kader yoktur” dememekte, kaderin varlığını insana izâfe etmektedir. Hz. Peygamber’in vâkia ile ters düşebilecek böyle bir polemige yol açması düşünülemez. Aslında aynı kapalılık Mürcie isminde de vardır. Kelâmî tartışmaları bilmeden bunun ne anlama geldiğini anlamak mümkün değildir. Kelâmî tartışmalar bilinse bile bunun içinden çıkmak o kadar kolay değildir. Zira Mürcie’ye bu ismin niçin verildiğine dair birçok teori bulunmaktadır.¹⁶⁶ Hz. Peygamber döneminde kısmen kader konusu biliniyorsa d, kelâmî anlamda ircâ fikri bilinmemektedir. İlginçtir ki bu kapalılığı gidermek için başka bir rivayet ortaya atılmış, orada Hz. Peygamber’e Mürcie’nin kim olduğu sorulmuştur. Buna göre Mürcie imanın amelsiz söz olduğunu savunanlardır. Ancak aynı şey Kaderiyye için yapılmamıştır yani Kaderiyye’nin kim olduğu Hz. Peygamber’e sorulmamıştır.

8. Kaderiyye’nin Mecûsîler’e benzetilmesi de problemlidir. Mecûsîler şirk ehlidir ve kainatı yaratan iki tanrının olduğunu kabul ederler. İyilikleri nur tanrısı, kötülükleri karanlık tanrısı yaratır. Bu tamamıyla şirki ifade etmektedir. Mu’tezile ise temelde şirke bulaşmamak için meselâ sıfatlar meselesinde Allah’ın masdar vezninde olup bağımsız mâna ifade eden (ilim gibi) sıfatlarını inkâr etmişler, Allah’ın zâtıyla bildiğini (âlim olduğunu) iddia etmişlerdir. Aynı şekilde insanın sorumluluğu meselesinde de insanın yaptığı davranışlardan sorumlu olabilmesi için fiillerini kendisinin yarattığını kabul etmişlerdir. Burada iyilikleri Allah; kötülükleri insan yaratmamaktadır. Bu durumda Kaderiyye-Mecûsî benzerliği mutabık olmamaktadır. Dahası Mu’tezile tevhid düşüncesinde hassas davranmaktadır. Kendisini ehl-i tevhid olarak isimlendirmiştir. Allah’ın bir olduğunu savunmak için teaddüd-i kudemâ tehlikesinden kaçınmak için O’nun sıfatlarını bile inkâr etmiştir. Şüphesiz bu görüşler tutarlılık açısından sorgulansa bile belli bir hassasiyeti yansıtmaktadır.

9. Kaderiyye ve Mürcie’nin fikirleri siyasî ve kelâmî tartışmalar içerisinde gelişmiş ve sistemleşmiştir. Bu tartışmalar sırf itikadî değil, aynı zamanda siyasîdir de. Hz. Peygamber’in kendini böyle bir tartışmanın tarafı kılması, misyonu açısından uygun değildir.

10. Kaderiyye fırkasına mensup olanlar mümin olduğuna göre Hz. Peygamber’in böyle bir üslûp kullanması ve onları Mecûsîler’e benzetmesi uygun görünmemektedir. Bu müminler arasında birleşme noktalarını artırma yerine mesafeyi daha da açar. Ayrıca Hz. Peygamber müminin mümine kâfir dememesini emretmiştir.¹⁶⁷ Hal böyle iken kendisinin müminleri Mecûsîler’e benzetmesi düşünülemez.

¹⁶⁵ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 17.

¹⁶⁶ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara 1992, XIV, 37.

¹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 406-407; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 16.

11. Şayet Kaderiyye Mezhebi kader görüşünden dolayı bu hadisin muhatabı ise, kaderî râvilerin durumu hayli problemlidir. İbnü'l-Vezîr el-Yemânî'nin belirttiğine göre Mu'tezile'den olup hadisi kabul edilen râviler vardır. Meselâ Ahmed b. Yûsuf, İsmâîl b. Ali es-Semmân, Hassân b. Atiyye, Hasan b. Ahmed Ebû Ali el-Fârisî en-Nahvî, Katâde b. Diâme, Abdullah b. Ebû Necîh, İbn Ebû Zi'b, Abdurrahman b. İshak el-Kureşî, Hibetullah b. Mübârek, Hişâm b. Ammâr (Buhârî'nin hocası) gibi hadisçiler bunlar arasındadır.¹⁶⁸ Bu râviler, **kaderî** olarak nitelendirilmiştir. Ancak bunlar dâî olmadıkları ve sika sayıldıkları için rivayetleri kabul edilmiştir. Buradan önemli olanın kader görüşünü benimsemek değil, dine sarılmak ve güvenilirlik olduğu ortaya çıkmaktadır. Oysa hadise göre bunların rivayetine itibar edilmemesi gerekmektedir.

12. Hadiste hitap yani üslûp açısından da müşkil vardır. Hitapta önemli olan muhatabın anlayacağı şekilde konuşmaktır. Hz. Peygamber bu hadiste gelecekle ilgili hadislerde yaygın olarak kullandığı gibi “şöyle şöyle olacak, olmadıkça kıyamet kopmaz” şeklinde ifadeler kullanmamakta, aksine “hastalığında, onları ziyaret etmeyin, öldüklerinde cenazelerine gitmeyin” buyurmaktadır. Yani muhatabları bir fiili işlemekten nehyetmektedir. Bu nehyin muhatablar açısından ne anlamı vardır? Muhatab Kaderiyye'nin kim olduğunu bilmediği için bu nehiylerden nasıl sakınacaktır veya söyleneni anlayabilecek midir? Ancak böyle bir nehyi bir sahâbinin meselâ İbn Ömer'in yaptığını düşündüğümüzde, anlamlı bir söz ortaya çıkacaktır. Çünkü bu sözün ortaya çıktığı dönemde kaderle ilgili tartışmalar ve fırkalaşmalar başlamıştır. Muhatablar da bunun ne anlama geldiğini anlamaktadırlar. Burada bir sözde, dolayısıyla bu hadiste şimdiye ve geleceğe dair birçok şeye işaret edilebileceği söylenebilir. Bu doğrudur, fakat bir söz/hadis hiçbir zaman ilk muhatabın anlamayacağı şekilde olamaz. Bu sözü ilk muhatab anladıktan sonra o sözden ayrıca pek çok mânalar, işaretler çıkarmak mümkündür. Burada ise Kaderiyye ile ilgili sözden ilk muhatabın bir şey anlamadığı vurgulanmaktadır.

SONUÇ

Hz. Peygamber döneminde gündemde olmayan bazı şeylerin bilerek veya bilmeyerek daha sonraları hadislerle yansımaları önemli bir problem olarak önümüzde durmaktadır. Kaderiyye ve Mürcie fırkalarıyla ilgili hadisleri de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Zira bu fırkalar Hz. Peygamber'in vefatından altmış yıl sonra ortaya çıkmıştır.

Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili hadislerin sıhhati hakkında verilen hükümler farklılık arz etmektedir. Bu hadisler içinde “Kaderiyye bu ümmetin Mecû'sî'sidir...”, “Mürcie yetmiş peygamber diliyle lânetlenmiştir” ve “Ümmetim

içinde iki sınıf vardır ki İslâm'dan nasipleri yoktur: Mürcie ve Kaderiyye” şeklindeki hadisler asıl tartışma konusu olmuştur. Bunlar içinde de özellikle “Kaderiyye bu ümmetin Mecû'sî'sidir...” hadisi tartışmalara yol açmıştır. Bu hadise sahih, hasen ve mevzû hükmü verilmiştir. Bu durum hadisler hakkında verilen hükümlerin icthadî olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Bu çalışmada Kaderiyye ve Mürcie fırkalarıyla ilgili olarak on hadisin kırk tarihi üzerinde durulmuştur. Tek tek sened itibarıyla bakıldığında içlerinde birkaç mevzu hadis varsa da bu hadislerin çoğunun hafif veya şiddetli zayıf olduğu tesbit edilmiştir. Bazı hadisler ise birbirini desteklemek suretiyle hasen derecesine yükselebilmektedir. Ancak bir hadisin senedinin kabul edilebilir olması metnin de öyle olmasını gerektirmez. Bu açıdan Kaderiyye ve Mürcie fırkalarıyla ilgili hadislerin metinleri bir bütün olarak tenkide tabi tutulmuştur. Burada şunu vurgulamalıyız ki bu hadislerden bir tanesinin metnin kabul edilebilir bulunması halinde, diğerlerini de kabul etmeye herhangi bir mâni yoktur. Bunun aksine metin tenkidinde birinin kabul edilmemesi durumunda diğerlerinin de mantıkî olarak kabul edilmemesi bir vâkıa olarak ortaya çıkmaktadır.

Küllî bir kaide olarak Hz. Peygamber döneminde olmadığı halde, doğrudan ya da dolaylı olarak, tarihî bakımdan gelecekte bahsedilen hadisin sahih bir şekilde Hz. Peygamber'den gelmiş olmasının ihtiyatla karşılanması ve dolayısıyla bu hadislerin sonraki tarihin ilgili dönemiyle alâkalı olması gerekir. Bunun yanında Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili hadislerin sahih senede sahip olmamaları metin tenkidini destekleyen bir unsur olmuştur. Bununla birlikte Kaderiyye ve Mürcie fırkalarıyla ilgili bazı meşhur hadislerin hem merfû, hem de mevkuf olarak nakledilmesi, bunların Hz. Peygamber'e aidiyetini hayli şüpheli hale getirmiştir. Ayrıca mezkûr hadislerin bazısının “gelecekte haber verme” formunda nakledilmeyip nehiy sigasıyla rivayet edilmesi de dikkat çekici bir husustur. Bunların yanında Kaderiyye ismindeki ihtilâf ve bazı Kaderî râvilerin güvenilir olarak addedilmesi hadislerin metnini oldukça problemleri hale getirmiştir. Bu sebeplerden dolayı Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili hadislerle amel etmek veya onlara dayanarak bir inanç inşa etmek mümkün görünmemektedir.

Bu kadar senedle nakledilen hadislerin bir aslı bulunduğu söylenebilir. Zira Kaderiyye ile ilgili delil olabilecek bazı hadislerin senedlerinde kezzâb olan veya yalancılıkla itham edilen herhangi bir râvi bulunmamaktadır. Bu durumda şu hususu belirtmemiz gerekmektedir: Muhtemelen Hz. Peygamber, herhangi bir fırka adı vermeden ileride kaderi yalanlayacak insanların çıkabileceğinden, Allah'ın kaderi konusunun ehemmiyetine binaen bu hususta dikkatli olunması gerektiğinden bahsetmiştir. Zira herhangi bir fırkadan bahsetmeksizin “kaderi yalanlayanları” uyarma şeklinde hadisler nakledilmiştir. Ancak bu ifadeler Kaderiyye'nin ortaya çıktığı dönemde tartışmaların etkisinde kalan

¹⁶⁸ İbnü'l-Vezîr el-Yemânî, *el-Avâsım ve'l-kavâsım*, II, 397.

râviler tarafından yanlış yorumlanarak bu fırkaya mensup olan kimselere atfedilmiştir. Bu durum, belki kaderi yalanlayanları uyarı niteliğinde bir aslı olan hadislerin metinlerini müşkil hale sokmuş ve illetli konuma düşürmüştür.

“Kaderiyye ve Mürcie İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”

Özet: Hz. Peygamber'in vefatından sonra pek çok siyasi olay meydana gelmiş, bunun sonucu olarak birçok fırka ortaya çıkmıştır. Bu fırkalar meşruiyetlerini sağlamak için ya âyet ve hadisleri tevil etmişler ya da bunun yetmediği yerlerde hadis uydurmuşlardır. Muhaddisler bu konuda önemli tedbirler almışlar, ancak bu faaliyetin zararlarını tamamiyle ortadan kaldıramamışlardır. Hatta zaman zaman bazı ehl-i hadis şu veya bu sebeple bu tehlikenin tarafı olmuştur. Bu çalışmada Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili hadisler bütün tarihleriyle birlikte incelenmeye ve sıhhatleri hakkında bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Atıf: Yavuz KÖKTAŞ, “Kaderiyye ve Mürcie ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, I/2, 2003, 113-143

Anahtar kelimeler: Fırkalar, Kaderiyye, Mürcie, hadis, tevil, uydurmacılık.